

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK

f ü z e t e k

„Emlékek nélkül, népeknek híre csak árnyék...”
(Vörösmarty Mihály)

az Erdélyi Örmény Gyökerek
Kulturális Egyesület
havonta megjelenő kiadványa
XIII. évfolyam 143. szám
2009. január

A Fővárosi Örmény Klub minden hónap 3. csütörtökén 17 órakor
– hívtottan és hívatlanul – mindenkit szeretettel vár
a Budapest V., Semmelweis utca 1–3. I. emeleti Bartók terembe

Saragán-gondolatok

„A négyformájú élőlénynek hirdette a titkot a meddő asszony fia, meglátván a Szentleket galamb formában alászállni az Úr felé, felkiáltott mondván: Ime az Isten báránya, akiről az Atya tanúskodott: Ő az én szeretett Fiam, akiben kedvem telik.”

A vízkereszt (január 6.) eseményét mondja el az ünnep idézett saragánja. (Saragán=örmény egyházi himnusz; a szó eléggé ismert!) Van a szövegben néhány magyarázatra szoruló kifejezés. Négyformájú élőlény: oroszlán, tulok, ember, sas. A Jelenések Könyvében olvashatunk erről (4, 7–8). A felsoroltak egyébként az evangélisták jelképei. Az eredeti esemény főszereplője: Keresztelő Szent János, a „meddő asszony fia”. Az énekszöveg megjeleníti az evangéliumokban leírtakat. A legfontosabb az Atya bizonyoságtétele s a Szentlélek kinyilatkoztatása. Az Ő nevükben kezdjük az új esztendőt!

Dr. Sasvári László

Lapunk az interneten: a www.magyarormeny.hu honlapon is olvasható.
Elektronikus levélcímünk (e-mail): magyar.ormeny@t-online.hu

Béres L. Attila

Meleg, meghitt hangulatú klub-karácsony

A Fővárosi Örmény Klub tizenharmadik karácsonyán dr. Issekutz Sarolta, a klub háziasszonya bevezetőjében arra kérte a megjelenteket, hogy a szeretet mindig irányítsa a szívünket. Ezután az elnökhelyettes felelevenítette az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület 2008. évi működését, és beszélt a következő év terveiről is (beszámoló a 6–9. oldalon), végül Juhász Gyula Betlehemi csillag című versével hangolta a megjelenteket a karácsonyi ünnepi műsorra.

Fórián Antal színművész a Szongott Kristóf-díj átadása előtt és közben Ady és Kosztolányi verseivel készítette fel lelkünket karácsony hangulatára. Az idei

Szongott Gábor, Zakariás Antal Dirán és dr. Issekutz Sarolta a tizedik alkalommal megrendezett díjátadáson

díjazottak: Wertán Zsoltné és Zakariás Antal Dirán. Az örmény egységért és az örmény templomért mindketten elvülhetetlen érdemeket szereztek az örmény

katolikus egyházi gondnokság tagjaiként is. (Laudáció a 4. és az 5. oldalon.)

A Kecskés Együttes ünnepi műsorára a Magyarok Háza zsúfolásig megtelt Csontváry termében egyre fogyott a friss levegő, de a csodálatos előadás, amelyen az igazi örmény pásztorhangszer, a duduk is megszólalt, nem fogott ki a nagy meleg sem.

A program harmadik részében meghitt karácsonyi hangulatot va-

A Kecskés együttes karácsonyi énekekkel és erdélyi népdalokkal járult hozzá az ünnepi műsorhoz.

rázsoltak a Szent Család Plébánia ifjú színjátszói. Dr. Kilián Istvánné, Viki néni betanításában és rendezésében, szívet melengetően átélésével adták elő az Újvári betlehemes játékot. Három betlehemes ötvözetét láthattuk, Nagyenyed, Méra és Marosvásárhely környékén is közismert szöveggel. Az előadás

dr. Kilián István, a miskolci egyetem történész professzora gyűjtéséből került színre, mai magyar nyelvre átültetve újraéledt a szamosújvári „régiszkoladrama”. A jól ismert történet Wertán Kinga hiteles és gyönyörű jelmezében elevenedett meg. Az énekeket Egyháziné Marthy Katalin tanította be a szereplőknek, akik valamennyien tagjai a budapesti, terézvárosi Szent Család Plébániának, ahol már

harminchatodik éve karácsonyi műsor a betlehemes.

A klub háziasszonya minden vendégnek karácsonyi ajándékkal kedveskedett. Most sem maradt el a szíveslátás, a szeretetvendégség. Egy pohár pezsgővel búcsúztunk a 2008-as évtől. Éreztük, egy évig erről a karácsonyról fogunk beszélni...

(Sz) Újvári betlehemes szereplői a Szent Család Plébánia fiataljai

Fővárosi Örmény Klub

2009. január 15. (csütörtök) 17 óra

Magyarok Háza, Budapest V., Semmelweis u. 1–3. I. emeleti Bartók terem

Műsor:

Örmény hagyomány és kincsek
az Iparművészeti Múzeum Könyvtárában
Tiszavári Eszter
könyvtárvezető vetítettképes előadása

Rendező: Józsefvárosi Örmény Önkormányzat

Támogató:
Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület
és a Fővárosi Örmény Önkormányzat

Laudációk

Wertán Zsoltné sz. Görgényi Kinga

A Kós-Görgényi hatgyermekes család második gyermekeként született 1943. január 18-án Budapesten.

Görgényi A. András, az édesapa a gyerekeket a Csonkaország-járások, kirándulások alatt tanította történelemre. Felhívta figyelmüket a műemlékekre, szobrokra, a nemzeti ereklyékre, a földrajzra és mesélt a család múltjáról. Legtöbbit a nemzetépítő Kós Károlyról beszélt, akinek unoka-öccse volt. Petrován Antónia, az édesanya olasz-német szakos tanárként, édesanya és nyelvtanár volt mindig, akinek édesapja a szervezett oktatásban az első olasz nyelvtanára volt Budapestnek. Különböző helyekre vitték szülei szentmisére, de az igényt kifejlesztették a gyermekekben, hogy a vasárnapot megszenteljék.

Esti tanulással szerezte végzettségét, vegyi-gépész mérnök lett. Aktív munkában ivóvíztisztítással foglalkozott, a tervezéstől a művezetésen keresztül a megvalósításig. 1966-ban ment férjhez Wertán Zsolt kertészmérnökhöz. Szeretetteljes, hasonló értékrendben élő családba került. Megismerte az erdélyi örmények kultúráját a múltat, az ősokeket. Három gyermekük, hét unokájuk van.

1990-ben kilyukadt a retinája, ezért leszázalékoltt. Édesanyja bátorítására: „ne sirasd magad, keress és találsz új utat!” felvételizett, és beiratkozott az Egyházi Ifjúsági Vezetőképzőbe. 1994-ben kapott diplomát, szeptembertől egy középiskolában hitoktató lett.

Kinga lánya fedezte fel az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesületet és együtt vették fel a kapcsolatot. Élénken élt ugyanis benne a nagyapja Wertán Pál ajánlása a „gyermekeinek”, amit az örmény

13–14. század bibliai miniatúrák könyvébe írt: „Kedves Kinga és Zsolt! Vigyétek haza és őrizzék meg ezt a könyvet, hogy az az örménység, ami ebben a családban megvan, maradjon is meg. 1992. 08. 01. Nagyapó”

Wertán Zsoltné közel negyven éve tevékenykedik a Szent Család Plébánián, a templom díszítésében és a gyermek színhátszók jelmezeinek készítésében. Az igazi nagy siker: a misztérium játékokkal az Országos Iskoladráma versenyeken Egerben nyert II. és III. díjak, valamint az országjárások, az utak a Felvidékre és Erdélybe a bemutatókkal. Évek óta nagy sikert aratnak a Fővárosi Örmény Klub Szent Karácsony ünnepén előadott betlehemes játékaikkal.

1998-tól örmény kisebbségi képviselő, az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület képviselőjeként a Terézvárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzat elnöke 2000-től. Az elmúlt ciklusban képviselője volt a Fővárosi Örmény Önkormányzatnak. Jelenleg képviselő az Országos Örmény Önkormányzatban.

Vallomása szerint: „Az Orlay utcai örmény katolikus templom gondnokságába való felkérés, majd a megválasztás megtisztelő

volt. Komoly munka, ahol hozzáértő munkatársakkal együtt végezzük a feladatainkat. Lépten nyomon eszembe jutnak szüleim tanításai, mert mind-mind újra hasznosíthatók a munkánk során, no és a hátország, a család, ami nélkül mindez meg nem történt volna. Azokat a köveket tapossuk, amik az Ősöknek is mindent jelentettek.”

Öt éve végzi megbízható, elkötelezett, nagy időráfordítást és odafigyelést, hozzáértést igénylő gondnoksági munkáját. A Budapesti Örmény Katolikus Lelkészég épülete és múzeum felújítását és újrarendezését segíti, hogy mielőbb befejeződjön és lehetővé váljon a múzeum megnyitása a nagyközönség számára.

Zakariás Antal Dirán

Csikszépvízi gyökerű örmény családban, 1931. augusztus 14-én Brassóban született. Édesapja Zakariás Gyula erdőmérnök, édesanyja Király Emma székely származású volt. Öten voltak testvérek, Oszkár, Terézia, Mária és Erzsébet. Iskoláit Csikszeredán kezdte, majd gimnáziumi tanulmányait a veszprémi Piarista Gimnáziumban végezte el. Édesapját ugyanis 1941-ben Veszprémbe helyezték át. Közgazdász diplomáját 1953-ban kapta meg. Feleségével, Takács Máriával 43 éve házasok.

Első házasságából született fia orvos Németországban dolgozik. Két unokája van.

Harminckilenc éves aktív pályafutása folyamán vezető beosztásban négy munkahelyen dolgozott. 1967–68-ban, közel két éven keresztül a közigazdaságot főállású zenéléssel cserélte fel, zongorán, kürtön, bőgőn és dobfelszereléssel játszott.

1992 óta nyugdíjas. Egyéni vállalkozóként most is dolgozik.

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesületnek 10. éve tagja. Mint az egyesület örmény kisebbségi képviselője a II. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzatban és az Országos Örmény Önkormányzatban több cikluson keresztül dolgozik. Kiemelkedik az országos önkormányzatban végzett pénzügyi, gazdálkodási területen végzett szakmai tevékenysége.

Ötödik éve a Budapesti Örmény Katolikus Lelkészég, Esztergom-Budapesti Főegyházmegye által kinevezett öt tagú gondnokság világi elnöke. Feladatuk a szükséges felújítások, karbantartások elvégzése, a Lelkészég működésének fenntartása, továbbá a felleltározott örmény muzeális műtárgyegyüttes újrarendezése annak érdekében, hogy a gyűjtemény mindenki számára láthatóvá váljon. Mint világi elnök főleg a pénzügyekkel, vagyongazdálkodással, adminisztrációval foglalkozik, igen nagy időráfordítással, odaadással. Megbízható, elkötelezett, nagy munkabírású tagja egyesületünknek, kisebbségi önkormányzatainknak, örmény katolikus egyházi gondnokságunknak. Szakmai munkájával a hazai magyarörménység megmaradásában, az örmény kultúra megmentésében és az örmény katolikus hitélet megtartásában elvülhetetlen érdemeket szerzett.

Dr. Issekutz Sarolta elnöki beszámolója az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület 2008. évi működéséről és 2009. évi terveiről

Az egyesület a székhelyén működtetett információs központon keresztül a hazai magyarörménység érdekképviselete, az örmény kultúra terjesztése, a közösség összefogása, nemzetközi – örményországi kapcsolattartás és az örménység iránt érdeklődők számára információnyújtás stb. tekintetében vállalt feladatát maradéktalanul megvalósította. Segítette továbbá az örmény kisebbségi önkormányzataink működését tanácsaival, rendezvényeivel. Rendkívül sok telefon, fax, e-mail és személyes találkozás, levelezés útján az elnök és házastársa, mint önkéntes segítő végezték ezt a sokrétű munkát igen nagy időráfordítással, más önkéntes segítő hiányában.

Az egyesület működéséhez a tagdíj bevételeket, adományokat és az adózó állampolgárok személyi jövedelemadó 1 %-a felajánlásait használtuk fel, amely idén 617.024 Ft volt. Ezen kívül pályázatokat nyújtottunk be: az Országgyűlés kisebbségekkel foglalkozó bizottságához, ahonnan 500 eFt támogatást kaptunk; a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítványhoz, amely a Filmmnap megrendezéséhez 120 eFt támogatást, az Erdélyi örmény könyvkiadó, fűszerezve c. könyv kiadásához 260 eFt támogatást nyújtott, míg a Fővárosi Esélyegyenlőségi Alap ugyancsak a könyvkiadás támogatásához 200 eFt támogatással segített. Köszönet valamennyi pályázati támogatónak, adományozónak a nyújtott segítségért, amelyet mindig csak az örmény kultúra terjesztésére használtunk fel.

Az egyesület idén sem fizetett személyi juttatást, irodai rezsiköltséget az egyesület működtetéséért, csupán helységi bérleti díjat.

Az Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek, kulturális és információs havi lapunk XII. évfolyama idén is megjelent igen gazdag anyaggal, valamint a 2008. füzetek évkönyv is. A füzetekben megjelenő cikkek, beszámolók írása, örménységgel kapcsolatos cikkek, tanulmányok kutatása, a megjelenő anyag összegyűjtése, szerkesztése, megjelentetése stb. túlnyomó részben mind-mind az egyesület vezetésére hárult feladat, melyhez sajnos kevés segítséget kapunk a közösségtől. De a segítő munkáját hálásan köszönjük és kérjük az olvasók, közösségek aktívabb közreműködését, hogy lapunk még több aktuális és archív anyagot tartalmazzon.

Idén év elején egy új és igen tartalmas honlappal indultunk, benne a havi lapunk és régebbi számainak megjelentetésével, gazdag kulturális segédanyagokkal, mely nagy érdeklődésre tart számot a napi statisztikák szerint. Programjainkon a látó-

Dr. Issekutz Sarolta

gatottság ennek köszönhetően is megnőtt, de megnőtt a kutatások iránt érdeklődők száma is. Köszönet közösségünk azon tagjainak, akik az internetes füzetek választásával és célzott pénzadományokkal segítették a füzetek rezsiköltségének csökkentését. Köszönet a Ferencvárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzatnak, és a Fővárosi Örmény Önkormányzatnak, mint fő támogatóinknak, valamint az I., II., VIII., XI., XII., és XV. kerületi önkormányzatoknak, hogy támogatásukkal hozzájárultak a füzetek megjelentetéséhez.

A Fővárosi Örmény Klub 13. évét zárjuk, mely változatlanul igen nagy népszerűségnek örvend s havi rendszerességgel fogadta alkalmanként 80–150 fő közötti létszámú tagjait, az örmény kultúra iránt érdeklődőket. Változatos programjait az egyesület képviselőiből alakult kerületi örmény önkormányzatok (I., II., VI., VIII., IX., XI., XII. kerületek) és a Fővárosi Örmény Önkormányzat, valamint az EÖGYKE közösen rendezte. A havi alkalmakkor a klub vezetését, a hangosítást, műszaki berendezéseket, eszközöket változatlanul az egyesület biztosította.

Idén 2. alkalommal rendezte meg az egyesület április 17–25-ig a 2. *Örmény Kultúra Hetét*, mely 9 napra duzzadt és 15 programot jelentett. Több kerületi örmény önkormányzatunk vett részt a programok megvalósításában, illetve támogatásában. Fő támogatója a Ferencvárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzat és a Fővárosi Örmény Önkormányzat voltak. Köszönet érte. Fővédnökei Dr. Ashot Hovakimián örmény nagykövet, valamint Dr. Kállai Ernő a Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosa voltak. A kulturális seregszemle a hazai magyar anyanyelvű erdélyi örmények kulturális identitásörzésének különböző fajtáit mutatta be igen nagy sikerrel. Az örmény

filmek igen nagy sikert arattak, az Urániában több mint 500 fő részvételével zajlott a filmvetítés. Összességében sok ezer ember látta élőben a rendezvényeket. Az M2 Membrán műsora egy 22 perces filmmel számolt be az eseménysorozatról, több TV rövid híradásokat adott le, míg a RONDO c. kisebbségi műsor az M1-en 2 filmben is beszámolt a Kulturális Hét eseményeiről. Az egyesület közel 1 órás dokumentumfilmet is készített a rendezvénysorozatról.

Érdeemes feleleveníteni a programokat: sajtótájékoztatóval nyitott a kulturális hét, majd a 9 nap alatt 5 kiállítást nyitottunk Budapest különböző kerületeiben, amelyek közül több kiállítás legalább 1 hónapig tartott nyitva.

Örmény filmbemutatóinkon 6 filmet láthatott a közönség, ebből 3 film az Örmény Genocídium témakörben (2 dokumentumfilm, 1 játékfilm, melyet hazánkban először és csak ezen az egy alkalommal lehetett megtekinteni az Uránia Filmszínházban), 2 erdélyi örmény dokumentumfilmet, 1 örmény játékfilmet. 20 külföldi meghívott előadó közreműködésével *335 éve Magyarhonban* címmel tartottunk konferenciát, amelynek előadásai később konferenciakötet sorozatunkban fog megjelenni.

Vendégünk volt a Gyergyószentmiklósi Örmény Katolikus Egyházi Kórus, amelynek műsoráról CD felvételt is készítettünk.

Az Örmény Genocídiumról többször tartottunk megemlékezést kulturális műsorok keretében, koszorúzással, gyászmisével. Dokumentumfotó kiállítással és dokumentumfilmekkel emlékeztünk a XX. század első és mindmáig elhallgatott népirtására. *Nelli Shahnazaryan: Keresztút* c. örmény monodrámát ősbemutatójára került sor a rendezvénysoro-

zat keretében. Bemutattuk *Alex Száva: Ó barátom – Ov paregam erdélyi örmény népdalok* c. CD lemezét a szerző meghívásával, egy bemutató hangverseny keretében, erdélyi örmény költők verseivel megtűzdelve. A világon először jelent meg erdélyi örmény népzene lemezen, ráadásul az egyesület kezdeményezésére és közreműködésével. Bemutattuk *dr. Issekutz Sarolta: Erdélyi örmény konyha, fűszerezve* c. könyvet, mely az Erdélyi Örmény Múzeum sorozat 11. köteteként jelent meg, kiadója az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület. A régóta várt, hiánypótló mű nemcsak az erdélyi örmény recepteket tárja az olvasók elé, hanem dióhéjban bemutatja az erdélyi örmények kultúrtörténetét, hagyományait, tárgyi emlékeit és a mára már kihalt erdélyi örmény nyelvjárás még fellelhető nyelvemlékeit. Bemutattuk a marosvásárhelyi *Látó szépirodalmi folyóirat örmény tematikus számát*, benne számos értékes tanulmánnyal, esszével, episztolával. Élő népzenei aláfestéssel elfogyaszthatták az érdeklődők az erdélyi örmény ételekből összeállított záró vacsorát a Fészek étterem kertjében.

Megrendeztük szeptemberben az eddig még bemutatásra nem került *Ecsmiadzin kincsei* c. kiállításunkat a Marczibányi téri Művelődési Központban, amely igen nagy visszhangot, elismerést váltott ki csodálatos képeivel, tartalmas leírásaival, a megnyitó élő, örmény népzenei hangversenyével, verseivel.

Részt vett egyesületünk valamennyi kisebbségi konferencián és igyekezett kifejezni és elfogadtatni álláspontját a hazai örménység kétnyelvűsége, köztük az erdélyi örménység magyar anyanyelvűsége kérdésében.

Részt vettünk világi ünnepeinken, megemlékezéseken, mint minden évben.

Részt vettünk örmény katolikus, római katolikus egyházi ünnepeinken, búcsúkon (Budapest, Orlay u.-i templom, Szamosújvár, Erzsébetváros, stb.) és segítettük az örmény katolikus hitélet fenntartását, megújítását.

Barangoltunk idén is Erdélyben, őseink földjén és megszerveztük a maroszéki örmények találkozóját Gernyeszegen, amelyen több mint 100-an vettek részt egy közös kulturális műsor és vacsora, kiadós beszélgetés keretében.

Székeludvarhelyen *Örmény templomok, kolostorok* kiállításunkkal részt vettünk a Magardici Bodurián Alapítvány Örmény estjén, filmek és könyvbemutatók társaságában.

Adományok segítségével az egyesület sikerült megvásárolja a klub és egyéb kulturális rendezvények filmvetítéseéhez stb. szükséges projektor és notebook, valamint vetítővászon műszaki berendezéseket, így működésünk teljesen önállóvá vált. Köszönet a Fővárosi Örmény Önkormányzatnak, valamint a Ferencvárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzatnak önzetlen segítségét.

Az egyesület idén 500 eFt-tal támogatta az Orlay u.-i örmény katolikus múzeumunk felújítását és újrendezését; 100 eFt-tal a szerbiai Eleméren, Kiss Ernő aradi vértanú által építtetett, Szent Ágoston tiszteletére felszentelt római katolikus templom és kriptá – Kiss Ernő és családja nyughelye – felújítási munkálatait; 20 eFt-tal a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolát; 30 eFt-tal az Erdélyi Tündérváros Alapítvány a Hátrányos Helyzetű Gyerekekért szervezete; 20 eFt-tal a Bálint Tibor Társaságot, valamint a Zilahi Református Egyházmegye Esperesi Hivatala által felvállalt egyéni kezdeményezésre megvalósuló Turul szobor felállítását Zilah egyik köz-

terén, 30 eFt-tal, amelyek együtt 700 eFt támogatást jelentenek.

Csak röviden a 2009. évi terveinkről (a folyamatos projekteken kívül):

Megrendezzük a 3. Örmény Kultúra Hetét, amelyet 2009. június 17-én nyitunk meg, a Világ Örményeinek Napján. Ennek keretében Filmnapot tartunk újabb örmény filmek (játék és dokumentumfilmek) bemutatásával.

Kiadjuk a 2. *Örmény Kultúra Hete* rendezvénysorozat, közte a *335 éve Magyarhonban* c. konferencia kötetét.

Kiadjuk az Erzsébetvárosi örmény katolikus temető monográfiáját, az örmény halottkultusz ismertetésével együtt.

Tervezzük kiadni a Gudenus János: Örmény eredetű magyar nemesi család-

dok genealógiája c. könyv javított és bővített kiadását.

Jelentkezünk új kiállításunkkal, Szabó László fotóművész újabb örmény templomokat, kolostorokat, várakat bemutató fotóival.

Az augusztusi erdélyi barangolásunk során találkozunk az udvarhelyszéki örményekkel egy kulturális rendezvény keretében.

Hogy lesz-e lehetőségünk mindezt megvalósítani, az a 2009. évi költségvetésünk, a támogatások függvénye. Talán sikerül. Az biztos, hogy úgy, mint idén, jövőre is mindent meghirdetünk, majd beszámolunk róla a füzetek hasábjain.

(Elhangzott 2008. december 18-án, a Fővárosi Örmény Klubban)

FELHÍVÁS!

Az elmúlt évben búcsúztunk el Lengyel Ákosné Faragó Máriától, mindannyiunk kedves Marika nénijétől.

Ezzel elment Szamosújvár utolsó nagyszasszonya, utolsó igazi polgárasszonya, aki nemcsak élt ebben a városban, hanem állandóan alakította, értékkel töltötte meg szellemi és anyagi tereit. Azon kívül, hogy alapította, támogatta és fenntartotta a Téka Alapítványt, sokkal fontosabb dolgokat is adott:

- megtanított felelősen élni...
- jelentette az állandó kihívást arra, hogy ne csak magunkra figyeljünk, hanem vegyük észre azt, hogy a világ átalakítható, és tele van segítségre szoruló emberekkel.

Kezdetől fogva támogatta a mezőségi szórványkollégium fenntartását. Ezért a családdal való konzultálás után, létrehoztuk a

„LENGYEL MÁRIA ÖSZTÖNDÍJALAPOT”.

Aki Marika néni munkájának folytatásában részt szeretne venni, utalja pénzbeni adományát a következő számlaszámokra:

Intézmény neve (Románia)

FUNDATIA TÉKA
405300 GHERLA, Mihai Viteazul 39, Jud. Cluj

Bank adatai: BANCA ROMANA PENTRU DEZVOLTARE
405300 GHERLA, STR. CLUJULUI 7/A

SZÁMLASZÁM:
HUF: RO45BRDE130SV39908781300
RON: RO90BRDE130SV07017121300
EURO: RO13BRDE130SV06399801300
SWIFT KOD: BRDEROBU
MEGJEGYZÉS: „Lengyel Mária Ösztöndíj”

Ebben a tanévben az első ösztöndíjasunk: *Szabó Lóránd* – VII. osztály.

Itthon vagyunk

MEGHÍVÓ fotókiállításra

**Kabdebó János
fotócsokra**

„A fotóművész az a kiválasztott ember, aki kiválasztja és jelentőssé teszi az egyes embert, a tárgyat, a világnak egy részét.” (Thomas Mann)

Szeretettel meghívjuk
Kabdebó János

„**Itthon vagyunk**”, c. fotókiállításának megnyitójára, 2008. december 10-én 18.00 órára.

Helyszín: Belvárosi Polgári Szalon
Budapest V. kerület Cukor u. 5.

A kiállítást megnyitja Benedek Katalin művészettörténész.

A kiállítás 2009. január végéig tekinthető meg.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

A mai kiállítás megnyitóját hadd kezdem egy látszólag távoli dolog felvilágosításával. A több mint 300 éve sorsközösségben, rokoni szeretetben élő közösség, a magyarörmények közössége egyik tagjának, Kabdebó Jánosnak a kiállítását látják.

A magyarörményekről tudni illik, hogy több mint háromszáz éve élnek a ma-

gyar hazában. Először I. Apafi Mihály fejedelem uralkodása idején telepedtek meg Erdélyben. Messziről jöttek, Moldvából, előtte a Krím félszigetről, eredetileg pedig Ániból, Örményország egykori fővárosából. Több száz éves vándorút, menekülés után hazát találtak a 17. század végén Erdélyben. Itt jól érezték magukat, idővel befogadásra lettek és lettek magyarokká úgy, hogy ugyanakkor megmaradtak örménynek is.

Ezek az emberek szétszóródtak az egész magyar királyság területén is. És ezek közül az emberek közül jött Kabdebó János is. Kolozsvárott született, ez pedig – bizonyos értelemben – külön is kötelez. Az erdélyi magyarörmények ugyanis komolyan kivették részüket a fotóművészet alakulásából. Kézdivásárhelyen 1880-tól működött a Bogdán-család műterme, de más örmények, vagy örmény származásúak is dolgoztak Erdély-szerte, később pedig Magyarországon.

Csak a leghíresebbet említsük, aki egyenest világhírré tett szert. Brassai az, aki Brassából indult – ezért vette fel a Brassai művésznevet. És az eredeti nevén Halász Gyula nevű művész bizonyos értelemben nagy előd, a távoli rokon Kabdebó János látásmódjának is ihletője.

Kabdebó palettája igen sokszínű: dokumentálás, lírai természetlátás, úti élmény, hagyományörzés, műemlékfotózás egyaránt a sajátja. Úgy tűnik, hogy a fotográfia minden területe megérinti őt. A kiragadott, ám összefüggéseiből nem kiszakított darabok gondolatsorokat indítanak el a nézőben. Általában zárt egészként jelennek meg a szellemmel és szellemesen elkapott témák.

Az egyik témaköre az örménymagyar: mondhatni: „Múltunk és hitünk” – ez értékörzés, hagyományörzés, tájkép és műemlékfotózás, amelyek tulajdonképpen egybeolvadnak. Itt például gyergyószentmiklósi képeket láthatunk. De ide tartozik tágabb értelemben a Ivo-vi, azaz lemergi örmény pap nagyszerű portréja.

Másfajta megközelítés a különleges hangulatú természet-képek kérdése: a Téli Balaton, a Rianás, vagy a Közel a Naphoz című fotók. De még a Magány című balatonfüredi kép is ide sorolható, vagy az útszéli kőkereszt felvétele. Föltétlenül idetartozik a Vigyázat, jövök, amely a röppenésre kész hattyút ábrázolja szellemesen és bájosan.

Ez a kép egyébként átvész egy további csoporthoz, amelyet így jellemeznék: Utazások emléke. Ezek a képek ezúttal alapvetően a mai Magyarországról, annak látnivalóiról szólnak: a Melocco Miklós esztergomi Szent István szobrának emléke, amely továbbmutat, szinte történelmet áraszt. Ugyanezt érezzük a paksi templom előtti Gábrriel arkangyal, vagy a másik Gábrriel arkangyal-szobor, a Hősök teréről való kép láttán, a Zala György megálmodta Millenniumi emlékműről. De akár ide, a történelem és hagyományok megőrzése témakörbe sorolható a Mária Valéria-hídról készült felvétel is.

A máramarosi öregasszony arca, az Ad-játok vissza a hegyeimet és számos más mű (Segesvár) pedig mind a saját, és ugyanakkor nemzetének múltját felidéző felvételek.

A humor sem idegen Kabdebó Jánostól – ez süt például az Aládúcolva című képről, vagy a Bal-Sorsról. De részben a történelemértelmezés műfajába tartozik a Tigris című felvétel – amely a politi-

Dr. Benedek Katalin megnyitja a kiállítást

kus alakját egyetlen képpel történelmi összefüggésbe állítja.

Hadd idézzem végezetül a 20. század francia festészetének egyik nagy alakját. Henri Matisse a fotózásról a következőket mondta: „Ha jóízű ember űzi, a fénykép művészként hat.”

Kabdebó János tehát, az erdélyi magyarörmény származású fotós otthon akarja érezni magát a világban – ezért igyekszik felmérni és megfejteni.

Ez a kiállítás is ezt bizonyítja. Köszönöm figyelmüket.

Benedek Katalin

2008. december 10.

(Elhangzott: Kabdebó János „Itthon vagyunk” c. fotókiállításának megnyitóján a Belvárosi Polgári Szalonban.)

Száva Alex (Mauritius)

Őseink nyelve

2. rész

Az örmény nyelvet két formában ismerték. Az ó-örményt, vagy krapar-t csak egyházi nyelvként használták (a latinhoz hasonlóan), és ilyenként még máig is tovább él az erdélyi örmény templomokban. A népnyelvet, mint nyelvjárást a mindennapi életben használták. Ezen a nyelven írtak és tanultak. A jegyzőkönyvek és levelek nyelve alig különbözik a beszélt nyelvtől, csak telis-tele van latin, a törvénykezés köréből vett kifejezésekkel.

Az erdélyi nyelvjárás, az un. „Ardial” a nyelvtudomány beosztása szerint a nyugati-örmény nyelvjárásokhoz, (a kilikiai nyelvjárás-csoport, úgynevezett „ge” dialektusokhoz) tartozik. Ajdynian az örmény nyelvjárásokat 4 nagy csoportba osztja be, amelynek a harmadika a „lengyel-magyar” csoport. De ilyen beosztásokkal az erdélyi örmények a 18–19. század fordulóján alig törődtek. Tudták, hogy más, az oszmán birodalomban, vagy másutt élő örmény közösségek más nyelvjárásokat beszélnek. Többé-kevésbé megértették magukat az erdélyiek, ha szilisztriai, konstantinápolyi, vagy aleppoi örményekkel találkoztak, feltéve, ha elkerülték a szláv, magyar és román tájszavak használatát.

Szabványosított, egységes, közös örmény irodalmi nyelve – a klasszikus kraparon kívül – akkor még nem volt a szétszórt diaszpórának. Egy ilyen „szabványosított” nyelv az úgynevezett „aschapar” csak a 19. században alakult ki, két változatban. Örményországban

orosz hatás alatt az újkori keleti-örmény, míg Törökországban a nyugati-örmény reneszánsz folyamán az újkori nyugati nyelv, amely a konstantinápolyi nyelvjáráson alapul. Az Oszmán birodalomban élő örmény közösség számára döntő szerepet játszott az aschapar alakulása. Az új nyelv lett a reményük, újabban megindított művelődésük, politikai egyenjogúságuk és új értelmi öntudatuk hordozója, különösen a 1839-es reformdöntés után. „A krapar az egyház és a tanult emberek nyelve volt. A több száz éve fennálló körülmények között ez nem volt nagy jelentőségű, mivel a világi iskolák hiányában általában csak a papság és a magántanulók tudtak írni-olvasni. Most azonban sürgetővé vált az írni-olvasni tudás mind a közvélemény irányításában, mind a kulturális szint emelésében. Szükséges volt a néphez a saját – nemzeti – nyelven szólni.” (Joó Krisztina, ARMENIA 1996/1,13. sz.) Erdélyben a helyzet tökéletesen más volt. Nem volt ilyen szakadék az irodalmi és a beszélt nyelv között, az értelmiség és a közönséges nép között, amelyet csak egy megújított népnnyelvvvel lehetett volna áthidalni. Az erdélyi (és más közép-európai) örményeknek már régóta egy közérthető nyelvük volt, amelyen egyaránt írni-olvasni és beszélni lehetett. Ezért az új Aschapar ott alig befolyásolható. Ezen kívül a 19. században, Erdélyben már fokozatosan hanyatlott az örmény nyelv használata. Aki a nyelv eltűnését akarta megakadályozni, az inkább az akkor még élő helybeli nyelvet igyekezett terjeszteni,

mint egy új örmény nyelvet bevezetni. Az örmény iskola nyelvtanárai többnyire erdélyiek voltak.

Ha papok voltak, akkor általában nem Bécsben, Konstantinápolyban, Velenecében, vagy Rómában tanultak, hanem Gyulafehérváron, ahol nem kerültek az új Aschapar hatása alá, és még ha ismerték is, az ardialt azért nem kevésbé becsülték, és nem nézték le, mint „közönséges népnnyelv”-et. Hiszen az Aschapar se „elegánsabb”, se „tisztább”, s nincs közelebb a klasszikus nyelvhez se. Az erdélyi nyelvtanárok tisztelték és szerették az ősi nyelvüket, amelyen írtak, költöttek, és amelyet tanítottak az iskolákban. Büszkéek voltak rá és nem alaptalanul: az egész oszmán birodalomban nem volt az örménységnek olyan fejlett saját városa, ahol tudta a dolgait, az adminisztrációt intézni, az iskolákat, a bíróságot szabadon és a saját nyelven vezetni. Sőt Erdélyben két ilyen szabad királyi örmény város volt, ahol az erdélyi örmény nyelvjárás színvonalát sok tekintetben magasabb szinten tarthatták meg, mint a közel keletét. Még a szamosújvári és erzsébetvárosi mechitarista szerzetesek – még ha ázsiai örmények voltak is –, igyekeztek inkább az Ardialt megtanulni, ami a 18. században az egész közép-európai örménység virágzó nyelve volt, mint a saját közkeleti dialektusukat az erdélyiekre ráerőszakolni. Az 1788-ban megjelent, a bécsi mechitaristák által írt örmény iskolai ABC könyv „zum gebrauche der armenischen jugend in Siebenbürgen” (az erdélyi örmény ifjúság használatára), az erdélyi nyelvjárást, az igazi Ardialt tanítja! Szongott Kristóf, aki a 19. század végén a szamosújvári állami gimnázium örmény nyelvtanára volt, tö-

rekszik a könyveiben az erdélyi nyelvjárást bemutatni és a tudását, használatát erősíteni és ápolni. Különbözően az általa leírt meséket igen szép (egy nyelvtanárhoz méltó) stílusban írta.

Mindenesetre nincs semmi, ami arra mutatna, hogy a tanárok más, újabb örmény irodalmi nyelvet bevezettek volna Erdélyben, legalábbis a 19. században. Aki a 19/20. századfordulón Erdélyben még örményül beszélt, az nem mást, mint az erdélyi örményt – az ardialt beszélhette. (Ezt bizonyítja egy Bodurián János által írt megjegyzés is, amelyben említi, hogy az erzsébetvárosi Zakariás Simi bácsi az 1910-es években még folyékonyan örményül „zurucelt” – (ardial: beszélni).

A 19. század döntő volt az örmény nyelv számára. Ezen század elején alig lehetett olyan örményt találni, aki nem beszélte volna az anyanyelvét. Az örmény helységekben örmény tannyelvű iskolák működtek, s nem csak a magánéletben, hanem a hivatalos levelezésben, a jegyzőkönyvekben is általában használták az örmény nyelvet. Szamosújváron és Erzsébetvárosban a hivatalos ügyintézés nyelve is többnyire örmény volt. Csíkbán már a századforduló előtt kezdtek az örmény mellett magyarul is jegyzőkönyvezni.

Szamosújváron a 19. század első évtizedeiben még örményül levelezett a tanács, azután mindenütt Erdélyben csak magyarul írt hivatalos levelek születnek. 1811-ben a tannyelv az erzsébetvárosi iskolában magyarra vált, örmény nyelvtanítás csak a mechitarista iskolában folyt. A szamosújvári örmény fiúiskolában a tannyelv 1850-ig örmény volt. A leányiskolában, ahol a tannyelv szinten örmény volt, a magyar nyelv

1830-ban kötelező tantárggyá vált. A 1861-ben alakult híres szamosújvári „örményi katolikus gimnásium” tannyelve már magyar volt, az örmény viszont kötelező tantárgy. 1894-ben az állam átvette a gimnásiumot, magát arra kötelezve, hogy „az örmény nyelv és irodalom – mint rendkívüli tantárgy – tanítására egy... örmény tanítót nevez ki.” Gyergyóban működött egy kis gimnásium, ahol 1888-ig az örményt is tanították. A századfordulón már csak Szamosújváron lehetett még örményül tanulni, ott még a 1940-es években működött egy örmény fiúintézet, de akkor már biztosan az újkori nyugati örményt tanították a nem erdélyi származású papok.

A nyelvoktatás fokozatosan megszűnt, a magyar nyelv eleinte a hivatalos ügyintézésben, majd az iskolában, és végül a magánéletben is pótolta az örményt. De az örmény nyelv agóniája még tovább tartott. Csíkban, ahol a székely-magyar hatás erősebb volt, gyorsabban eltűnt, Szamosújváron és Erzsébetvároson állhatatosan még kitartott. 1830-ban még vonakodtak a szamosújvári kereskedő társaság tagjai, hogy a „deftereiket” (szamadás) magyarul vezessék, tiltakozván, hogy „sem a kereskedők, sem legényeik, sem az adósok az örmény nyelven kívül mást nem tudnak.” Gharamian Raffael Sándor említi, hogy amikor a 40-as években Erzsébetvároson tartózkodott, mindig és mindenkivel örményül beszélhetett. Még a 60-as években a városi tanács tagjai kizárólag örményül tárgyaltak. Igaz, hogy az erdélyi-örmények 1810. évtől kezdve általában inkább magyarul leveleztek, a szép stílusú írás látszólag már nehezükre esett és egy ízben 1858-ban még a bécsi örmény katolikus (ázsiai-örményszár-

mazású) érsekhez is inkább egy németül írt felterjesztést intézett az esküdtszék. De a társalgásban, a kereskedelemben, a család körében még mindig használták az örményt. A nagy fordulópont biztosan 1848 lett. A forradalom „rontotta le az emberi méltóságot mélyen sértő válaszfalat, mely elég igazságtalanul különbséget tett a hazát egyaránt szerető honfi és honfi között,... és ez proklamálta az egyenlőség elvét.” (Szongott Kristóf) Ettől kezdve az örménység igazán beolvadhatott a magyarságba, a magyar nyelv tüzes hazaszeretetének lett a kifejezése, az ifjúság „fontosabb” dolgokkal volt elfoglalva, mint az ősi nyelv értékét megtartani. Aki nem ezen nőtt fel, vagy nem járt örmény iskolába, az nem törekedett megtanulni. Egy erős örmény katolikus egyház még igen jelentős szerepet játszhatott volna az ősi kultúra és nyelv ápolásában, azonban az örmény közösség kétségbeesetten küzdött az örmény püspökség visszaállításáért, sikertelenül. Nem csak a szegény örmény katolikus egyház nem volt képes egy ilyen súlyos kulturális missziót felvállalni, lelkészek hiányában még az örmény szertartású hitűek lelkesi gondját sem tudta viselni, úgy hogy sok örmény katolikus kénytelen volt a latin rítust elfogadni, ami az asszimilációt meggyorsította. 1860-ban 20 000 lélekre becsülték a magyarországi örmények számát, de ebből csak 6 000 volt örmény szertartású! Ez a szám a következő 40 évben erősen csökkent, 1900-ban már csak 2 300 fő vallotta magát örmény katolikusnak. Hát a nyelv? A 1880-i népszámlálás alapján 3 523 személy örmény anyanyelvűnek vallotta magát Magyarországon, (ebből 88% magyarul is beszélt), természetesen a nagy többségük Erdélyben.

Ebből:

87	0–2 éves
150	3–5 éves
284	6–10 éves
303	11–15 éves
296	16–20 éves
335	21–30 éves
522	31–40 éves
493	41–50 éves
401	51–60 éves
447	60+ éves.

Az örmények által lakott környékeken
Csík: 324
Szolnok-Doboka: 1757
Kisküküllő: 392 örmény anyanyelvű volt.

Ugyanabból a népszámlálásból kiderül, hogy 1880-ban 3 223 személy vallotta magát örmény-katolikusnak. Tehát több örmény anyanyelvű volt, mint örmény szertartású. Ha ebben a népszámlálásban 3 523 személy az örményt anyanyelvűnek jelölte meg, akkor feltehetjük, hogy azoknak a száma még sokkal nagyobb volt, akik – talán egész jól is – tudtak örményül, de már a magyart anyanyelvűknek tekintették.

A következő (1890-i) népszámlálás szerint már csak 2 070 személy vallotta magát örmény anyanyelvűnek. Érdekes kérdés, hogy ezen tíz éven belül hová tűnt el a hiányzó 1 453 személy? Összevetve ezt a számot a fenti táblázatban kimutatott korosztályokkal, azt jelentené, hogy az egész örmény anyanyelvű felnőtt lakosság 40 évtől felfelé meghalt volna időközben! Az örmény-katolikusok száma csak 521 személlyel hanyatlott ugyanabban az időszakban, amelyet biztosan halálozásnak tekinthetünk, amiből kiderül, hogy kb. 900 örmény

anyanyelvű tíz év múlva inkább magyar anyanyelvűnek vallotta magát. Ez mutatja, hogy a 19. század végén látszólag az örménység egy jelentősebb része még örményül tudott, de a népszámlálásoknál inkább a magyar nyelvet jelölte meg anyanyelvűnek.

Különben a 1890-i népszámlálás kimutatta, hogy Csíkban 729 örmény-katolikusból 55 vallotta magát örmény anyanyelvűnek, Szolnok-Dobokában 1 358-ból 987 és Kis- Küküllőben 325-ből 212.

Későbbi népszámlálási adatokat sajnos nem tudtam megszerezni, de az eddigiekből is látható már, hogy a megfelelő adatokból alig lehet megtudni, ki beszélt a nyelvet és milyen szinten.

Ha megnézzük még egyszer a fenti táblázatot, abból megállapítható, hogy az 296 személy közül, aki 1880-ban 16–20 éves volt, és anyanyelvűként örményül beszélt, a 1920-as években még sokan éltek közülük, tudtak örményül, még ha esetleg már régóta nem használták a mindennapi életben. Tutsek János, aki 1935 és 1940 között a szamosújvári állami gimnázium tanulója volt, emlékszik, hogy akkor már nagyon kevesen beszéltek örményül, de sokan voltak, akik csak egy keveset tudtak örményül. Szépvízen Zakariás Mária volt az utolsó örmény, aki az ősi nyelvet beszélte, ő 1935-ben halt meg. Valószínű, hogy Szamosújváron, vagy máshol még a 60-as években egy - két öreg néni élhetett, aki gyermekkorában örményül beszélt otthon és még tudott valamit belőle.

Volt egy-két erdélyi örmény, aki a bécsi mechitaristáknál tanult és jól tudott örményül, mint a szépvízi Zakariás Péter bácsi, aki ma az utolsó ember, aki örményül beszél Erdélyben. Ők már nem

az eredeti nyelvjárást, az ardialt beszélték, hanem az újkori nyugati-örményt.

Nem tudom, hogy Moldovában beszél-e még valaki örményül, de nem nagyon valószínű. Lengyelországban a 80-as években voltak még (nagyon) kevesen, akik tudták az ardialt a nyelvészek örömeire, de mivel időközben talán már meghaltak és mindenképpen már régóta nem használták a régi anyanyelvüket a társalgásban, már holtnak kell tekintenünk az őseink nyelvét, habár a holtteste még nem hűlt ki egészen.

Ha az „örmény nyelv”-ről beszélünk, meg kell különböztetnünk az alábbiakat:

- 1) Ó-örmény (Krapar): amelyet már csak az egyházban használnak.
- 2) Újkori örmény (Aschapar), amelynek két változata (nyelvjárása) van: a keleti (Örményország, Oroszország, Irán, India) és a nyugati (Törökország, Libanon, Jordánia, Szíria, Irak, Egyiptom, Bulgária, Európa, Amerika). A két nyelvjárás talán annyira különbözik egymástól nyelvtani, kiejtési és szókincsbeli tekintetben, mint a román nyelv az olasztól, vagy a szlovák a szerbtől, tehát a megértés nehéz, de nem lehetetlen. Az Aschapar nyelvet tanítják az iskolában is, ezen a nyelven írnak, olvasnak és beszélnek.
- 3) Nagyszámú tájszólások: Majdnem

minden környéknek volt saját tájszólása, amely vagy a keleti, vagy a nyugati nyelvjáráshoz áll közelebb. A tájszólások nagyon is eltérhetnek az aschaptól, ami a szókincszet, kiejtést és nyelvtant illeti, de a jelentősége hanyatlak (különösen a nyugati diaszpórai örményeknél, akiknek már küzdeniük kell, hogy az utódaik egyáltalán az aschapt megtanulhassák).

Az ardial egy nyugati örmény tájszólás, de ellentétben más tájszólásokkal, igen fontos és „hivatalos” szerepet játszott irodalmi, hivatali és iskolai nyelvként. Az újkori keleti-örménytől nagyon különbözik, a nyugati-örménytől nem annyira, itt a nyelvtan és a kiejtés elég hasonló (habár vannak különbségek), a szókincs elvileg is, de az ardial nagyon sok szláv, oláh és magyar szót és számos szólást tartalmaz, amely egy más (közel-keleti) örmény számára érthetetlen. Például az erdélyi örmény ismeri az eredeti örmény „teraczi” (=szomszéd), „paghd” (=szerecs), „achorzag” (étvágy), stb. szót, de sokszor inkább a román és török eredetű „vecsin”-t, „dolvath”-ot, „apetit”-ot, stb. használja helyette. Az említett jövevényszavak (amelyek kb. 20%-t tesznek ki) kivételével nem esik nagyon nehezebbé egy nyugati örménynek, hogy megértse az ardialt (de egy keleti-örménynek igen!).

Felhívás

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, mint kiadó tervbe vette megjelentetni a közeljövőben Gudenus János József: Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája c. könyve bővített, javított kiadását. Kérjük az érintett családok részéről a hibajegyzék, kiegészítés megküldését, dokumentumok másolatával való alátámasztását, akár közvetlenül Gudenus János József címére (gudenusjj@gmail.com), akár az Egyesület postacímére:

1251 Budapest Pf. 70., e-mail címére: magyar.ormeny@t-online.hu.

Kérjük az egyesület képviselőiből alakult örmény kisebbségi önkormányzatainkat, hogy anyagilag támogassák e nagy költségteljes projekt megvalósítását.

dr. Issekutz Sarolta elnök

Gondolatok az Anno Domini 1779. december 20-ikán, Elisabethen kezdetű magánlevél fordítása kapcsán

(Füzetek 2008. december, 24. oldal)

O: *Erőlyi örmény nyelvjárás 1779. december 20-án Elisabethen kezdetű magánlevél fordítása*

Az Ardial (erdélyi-galicziai-moldovai) örmény nyelvjárással kapcsolatos szöveganyagot nagyjából három kategóriába oszthatjuk be: költészet (költemények, dalok), hivatalos iratok (jegyzőkönyvek, egyházi könyvek, hivatalos levelezések) és próza (mesék, elbeszélések, magánlevelezések). Nyilvánvaló, hogy a harmadik kategóriához tartozó szövegekben tükröződik legjobban a mindennapi nyelv, amely számomra a legérdekesebb. Elég példánk van arra, hogy fogalmat alkotassunk erről a nyelvről, a nyelvtani szabályairól, a szókincséről, a frazeológiáról és a kiejtéséről. Sajnos az egész prózai anyag, amely rendelkezésünkre áll, csak 4–5 örményajkú embertől származik.

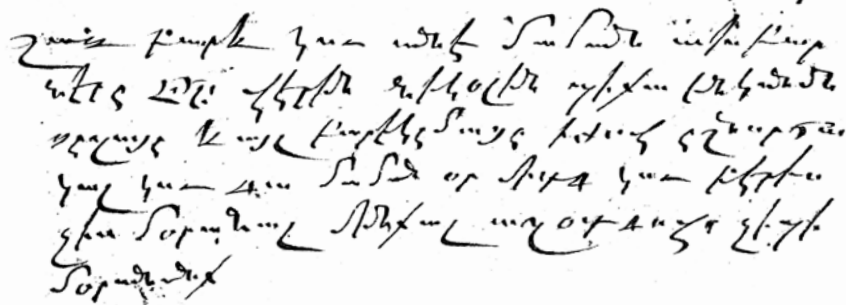
A nyelvészek Lengyelországban (Galiciában) gyűjtötték és írták le az utolsó néhány örménynyelvű öregember szóbeli elbeszéléseit, ami pedig az erdélyi örmények közmondásait és népmeseit illeti, csak egyetlen ember – Szongott Kristóf – írásaira szorulunk rá, aki ezeket saját stílusában jegyezte fel. Ezen korlátozott források miatt csak kevés személyes beszédstílus példánk van. Ezért nehéz eldönteni, hogy a stílusbeli különbségek Szongott Kristóf és a galíciai örmények közt regionális nyelvi sajátosságokból magyarázható-e, vagy inkább abból, hogy Szongott Kristóf örmény nyelvtanár volt és alapsabban

beszélte az örmény nyelvet. Ezért igen nagy érdeklődéssel fogadtam ezen levél fordítására küldött felkérést, ugyanis a levél szép példája a 18. századi erdélyi örmény nyelvjárásnak és különösen a magánlevelezésnek.

Elcsüggedtem, amikor megnéztem az iratot először. Az erdélyi-örmény nyelvvel kapcsolatos kutatásom során eddig nem igen volt szükségem az örmény abc-vel foglalkoznom, mert a magyarországi és lengyelországi szövegpéldák majdnem mind latin betűkkel íródtak. Azért megtanultam az örmény betűket is legalább annyira, hogy lassan-lassan tudok örmény betűkkel írt szöveget is olvasni, körülbelül egy első osztályos elemi iskolás szintjén. De ezt is csak akkor, ha rendes nyomdabetűkkel van írva. Eddigi életemben nem láttam még örmény kézírást. Eleinte megkíséreltem az irat betűit összehasonlítani a nyomdabetűkhöz, de sikertelentül. Öt-hat betű kivételével nagyon eltérnek azoktól. Ráadásul sok olyan betű van, amely roppant hasonlít egymásra (pl. a „kh”, a „ph” és néha még a „h” is, vagy a „gh”, a „csh”, a „z”, stb., természetesen erre csak később jöttem rá), ami még nehezebbé tette a kibetűzést. Végül megértettem, hogy szisztematikusan kell hozzá fogni és majdnem minden betűt újból meg kell tanulni, mintha nem is ismerem volna az örmény abc-t. Szerencsére volt néhány olyan betű is, amely köny-

nyen értelmezhető, pl. az „e”, az „m”, az „n”, a „b” és az „r”.

Ebből kiindulva, kezdtem először a dátumot kibetűzni, amely nyilvánvalóan a levél első sorában van írva. 30. * e* embri (a * betűket nem tudtam kibetűzni). A szeptembert sz-e-p-t-e-m-ber-nek mondja az örmény, a decembert pedig d-e-k-t-e-m-b-e-r-nek. Tehát az első betű vagy „d”, vagy „sz” lehetett, de harmadik betűként csak egyetlen egy betű fér be, pedig kettőnek kellett lenni. Feltéve, hogy az írója a rendes örmény dektember helyett a magyar december szót használta, az első betű egy „d” és a harmadik egy „c” lenne. Ezt követően a két új betűvel felfegyverkezvén megkíséréltem a levél végét értelmezni, mert úgy gondoltam, talán rátalállok ott a számomra ismert kifejezésekre („Is-ten őrizz”, vagy „minden jót kívánok nektek”, vagy ilyesmire). Valóban felfedeztem ott ismert mondatokat („nem fogunk elfelejteni” stb.), jegyeztem az új betűket és ilyen módon sikerült az egész második lapot lefordítanom, amelynek a szövege elég egyszerű és jól értelmezhető volt. Aztán fordultam a levél kezdetéhez, amelyen általában csak szóvirágok és szólások akadnak.

Az örmény szöveg fordítása: *A mama sok üdvözlését küldi a testvéreinek, Önnek, Nigol urnak, Engan(Ingan) urnőnek, a gyerekeknek és a barátoknak. Nagyon hálás a Mama, hogy nem felejt el őt, imádkozunk értetek és nem felejtünk el benneteket.*

Valóban találtam ilyeneket és sikerült még néhány fontos betűt értelmezni. Így folytattam, amíg végig nem fordítottam az egész iratot. Már pár éve foglalkozom az Ardial nyelvjárással, különben az egész – lengyelországi és magyarországi forrásokban található – szókincset egy erdélyi-örmény/angol szótárban is összegyűjtöttem, úgy hogy nem esett nehezemre a levél nagy részét megértenem, ha csak a betűket tudtam is beazonosítani.

Aki nem ismeri az erdélyi nyelvjárást szólásait, annak nehéz a betűket értelmezni, mert ha nem ismeri fel, vagy nem sejtje meg a szavakat, akkor találgathatja, hogy milyen betű mit jelent. Az újkori keleti-örmény nyelv nagyon különbözik az Ardial-tól, a nyugati-örmény nem annyira, de nehezen magyarázható meg, hogy mennyire. Azt sem lehet definiálni, hogy mennyiben különbözik a 18. századi erdélyi kézírás más régi, vagy újabb örmény kézírásoktól. Mindenesetre vannak a kézirat íróinak olyan sajátosságai, amelyek egy nem erdélyi örmény nyelvű számára valószínűleg alig értelmezhetőek:

1) Tipikus tájszavak és kifejezések amelyek csak az Ardial-ban találhatók, pl.

„farsangi” (farsang), „chendalu” (örülni), „ban” (pénz), „puszta” (puszta), „szehat” (most), „izsov” (nagyon), „szelit anelu” (igyekezni) stb., esetleg „aghacsha” (úr), „bikha” (úrnő) és „hermankhed” (maga) is.

2) Olyan kifejezések, amelyek megvannak az újkori örmény nyelvben is, de Erdélyben attól eltérő formában fordulnak elő: pl. „parjev” (hello, üdvözlés) „parev” helyett; „minkh” (mi) „menkh” helyett; „gamim” (kívánok), „gamem” helyett; „hjed” (-val) „hed” helyett; „cshi bi” (nemfog...) „cshe bidi” helyett stb.

3) Nyelvtani eltérések, pl. a tipikus -alu, vagy -elu végződés, amely az Ardial-ban az infinitívuszt jelöli meg, de az újkori örményben más valamit jelent, vagy a „gu” képző konok használata, ahol inkább „g”, vagy „gi” illene, pl. „gu-ane” (= csinál) „g-ane” helyett; „gu-chendankh” (=örülünk) „gi-chendankh” helyett; „gu-czhavim” (=szenvedek) „gi-czhavim” helyett – abban még az

általános erdélyi nyelvtől is eltér(!) és nem biztos, hogy helyesírási hiba van, hanem csak stíluskérdés.

4) Az író nem használ semmiféle írásjeleket, sokszor nem lehet biztosan eldönteni, hogy hol kezdődik, és hol végződik a mondat.

A fent említett sajátosságok és a nehezen kibetűzhető kézírás miatt majdnem reménytelen vállalkozás az erdélyi nyelvjárás ismerete nélkül ezt a levelet értelmezni.

Ez a levél több tekintetben is roppant érdekes. Tudomásom szerint jelenleg ez az egyetlen példája az erdélyi-örmény magánlevelezésnek, és példája annak, hogy milyen módon és formában leveleztek az erdélyi örmények. Jól példázza az akkor használatos nyelvet s a tartalom is sok mindent elárul az akkori életről, a családi kapcsolatokról, az istenfélelemről, mellyel bepillantást nyerünk őseink réges-régen eltűnt korszakára.

Száva Alex (Mauritius)

Gyűjtés

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület adományokat gyűjt a szerbiai Eleméren Kiss Ernő aradi vértanú által építtetett, Szent Ágoston tiszteletére felszentelt római katolikus templom tatarozási munkálataira. E templom szentélye alatti kriptában nyugszik Kiss Ernő. A templom a nagybecskereki római katolikus plébániához tartozik, amely a renoválási munkálatokat irányítja, fogadja az adományokat. A templom külső tatarozása magyarországi támogatásból elkezdődött, azonban annak befejezésére nincs anyagi lehetőség. Összefogással sikerülhet, hogy a magyar szabadságharc leverésének 160. évfordulójára a templom felújítása megvalósuljon.

Adományokat az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület Budapest Bank Rt.-nél vezetett 10100792-72594972-00000007 számú számlájára lehet átutalni. Kérjük a megjegyzés rovatban feltüntetni: „Eleméri templom tatarozására”.

* * *

A Budapesti Örmény Katolikus Plébánia múzeuma felújításának befejezéséhez adományokat várunk a Plébánia múzeumi felújítási célra nyitott 11707024-20465157 bankszámla számra. Kérjük a megjegyzés rovatban feltüntetni: „Örmény katolikus múzeum felújítására”.

Fehértájt Tibor

A rejtelmes Anatóliában

(1. rész)

A könyv örmény vonatkozású részletei.

Kájzeri (Kayseri)

A városnak déli negyede nagy meglepetést tartogatott számomra. Bámulva jártam az utcákon: hát ennek az öreg romvárosnak ilyen szép részei is vannak? Terjedelmes, árnyas kertek közepén villák, csinos lakóházak sorakoztak egymás mellé, némelyik utcának két oldalát pedig emeletes palotaszorok töltötték be.

Hanem a legtöbbnek ablaka betörve, eresze lemállva, ajtaja helyén pedig sötéten ásitó úr! Ezek a pompás házak üresen, lakatlanul állottak.

Egyiknek kapuján tétován beléptem. A kétszárnyú, remekbe faragott diófalépcsőn felmerészkedtem az emeletre és ott, a pókháló-, por- és piszoklepte szobáknak és termeknek során végigmentem. Ez a palota beillett volna Párisba is, mert az építőművészetnek remeke volt. De a pompás, falba épített szekrények faragott ajtaikat fejszecsapások rombolták össze, a falak freskóit sárral, emberpiszokkal mocskoltál be barbár kezek. Egy helyütt a széles

ajtóbélés feketéllett az üszöktől. Itt ez az utolsó lehetett a hálószoza. Egyik falában a kazettás mennyezeti faburkolatnak lehúzódo pártázata alatt egy kis fali fülke. Alatta az örökmécsesnek kovácsolt, cirádás falikarja eltorzulva lógott lefelé, a fülke fölött pedig széles, vastagon aranyból festett kereszt – valami megfakult, sötétvörös lével bemaszátolva. Vér ... Embervér ...

Úristen, hol járok? Hiszen ez a kájzeri örmény városrész!

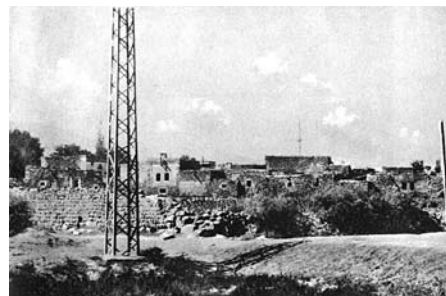
Rohantam le a lépcsőn, ki a kapun és végig a csendes, néma utcákon. A feldúlt, összerombolt, kirabolt és meggyalázott házak, mintha sikoltottak volna utánam a leszálló alkonyatban. ...

Fehértájt Tibor magyar mérnök az 1930-as években a török kormány megbízásából részt vett a Kayseri és Maras között építendő út vonalának kijelölésében. Részletes és olvasmányos beszámolót közöl Közép-Anatólia, pontosabban Kappadókia, a Taurusz-hegység és Észak-Kilikia akkori viszonyairól. Olyan helyekre is eljutott, ahol az Örmény Genocídium előtt jelentős számú örmény lakosság élt. Döbbenetes leírást olvashatunk az egykor virágzó örmény városok, falvak harmincas évekbeli állapotáról, a kihalt utcákról, a kifosztott, romba döntött házakról, templomokról, a betelepült török lakosságról. Ez a könyv nemcsak útleírás, de fontos kordokumentum is, amely magyar szemmel független szemtanúként számol be a látottakról egy olyan térségben, ahol kormányengedély nélkül akkoriban nemigen utazhattak külföldiek.

Sz. L.

Tomárze

...Odafenn egy terjedelmes fennsíkon találtuk magunkat. Úgy feküdt ez a fennsík egy nagy lapály közepén, mint egy sziget a tengerben. Köröskörül hegyek fogták körül a síkságot, 4–5000 méter magas hegykolosszusok, derékgig vakító hólepelbe burkolózva. És idelelni, a fennsík közepén feküdt Tomárze városa. Tomárze náhije,

Kájzeri (Kayseri) részlet a 30-as években
Foto: Fehértájt Tibor

vagyis jegyzői székhely. Itt székel a náhije мүдүр: a körjegyző. Postahivatalnak és csendőrsnek is kell itt lennie. Ez pedig nagy szó, mert faluhelyen mindkettő ismeretlen lévén, ha levelet akarsz feladni, vagy panaszt akarsz tenni, hogy valaki leütött, hétszámra mehetsz.

A város ott bújik el előlünk hatalmas épülettömbök mögé. Keskeny, kövezett út vezetett közéjük. Aztán elértük az első házakat. Szűk, kanyargó utcába jutottunk, jobbról-balról masszív emeletes házak sorakoztak egymás mellé. De milyen házak! Némelyik egész kis palota.

Különös, nem látunk sehol egy lelket se. Az ajtók és ablakok helyén sötét üregek tátognak, a házakban mindenütt halálos csend honol. Csak mi verünk zajt, lovaink patáinak csattogásától kong, visszhangzik az utca. ...

És így mentünk tovább utcákon át, jobbra-balra keresztutcák maradtak el, de sehol nem mutatkozott élőlény. Egy kihalt, elárult városban jártunk. A lódobogás kísértetiesen dübörgött, mintha csak egy elátkozott birodalomba tévedtünk volna.

Hirtelen jobbról templomtorony bukkant elő. Jól látok? Tetején kereszt fénylik! Aztán egy bazár üzletsorai kerültek oldalunkba. Sötét üzletek, bezárt ajtók, üres ablakok. Majd városrészek jöttek: földig

rombolt házak. Ahány ház, annyi kőhalom. Kerítésoszlopok, lépcsőfokok, boltívzárókövek, cifrára faragott pártáztdarabok, díszes monolit kapuk, ereszcsonnak orszlános vízköpői tömegtelen sokaságban és tömegtelen változatosságban hevertek szerteszét.

Megdöbbenve bámultam.

Mi történt itten? Földrengés pusztított? Tűz semmisítette meg a várost? Vagy mi-féle más szörnyű kataklizma sepert végig rajta?

Szörnyűségeket kezdtem sejteni!

Mire aztán a náhije székházát elértük, tisztában voltam már mindennel...

A város déli végében egy primitív; terpeszkedő, emeletes kőház volt a náhije székháza. Ott volt elhelyezve a náhije мүдүр irodája, a csendőrs laktanyája, a postahivatal, egyszerűval minden. Ebben az épületben lakott egyúttal mindenki, aki hivatalos ember csak élt Tomárzéban. Rajtuk kívül pedig még hét lakója volt a városnak, azaz hét család. Ott laktak azok is nem messze egyik utcának egymás mellé bújó, alacsony, öreg házikóiban.

A világháború kitörésekor még négyezer lakosa volt Tomárzéban. Hatalmas forgalmú, élénk, nyüzsgő kis városnak ismerték, némelyek szerint Kájzerit is túlszárnyalta. Földművelők, iparosok és kereskedők laktak benne. Főként kereskedők. A bazárnak kis fülkéiből megtalálták az összeköttetést nemcsak Kájzeriig, de Isztanbulig is, sőt talán Londonig, New-Yorkig, Batáviáig és Hongkongig.

Mert hát Tomárze lakosai egytől-egyig örmények voltak!

Mi lett hát ezzel a négyezer örménnyel?

Nyomtalanul elsodorta őket a háború szele. Talán itt, a házaikban mészárolták le őket, talán odalenni a lapálynak valamelyik tarlóján, vagy pedig még messzebb, odafenn azokban a magas hegyekben?

Ki tudná ma már megmondani? Aki meg tudná – az hallgat.

Kíváncsian kóboroltam be a várost. Azóta idegen ide még be nem tette lábát, hiszen idegen állampolgároknak Anatólia belsejében kóborolni nem szabad, különösen pedig nem ilyen helyeken. Mert hát ezek a frenkik (európaiak) olyan különösek: mindég olyan dolgokba ütik az orrukat, amihez semmi közül sincsen. Az például, hogy a XX. században ilyen radikálisan megoldották az örmény kérdést, nem tartozik senki másra, mint egyedül a törökökre és örményekre. Nos, hát panaszkodnak-e az örmények? Úgy-e, hogy nem! Hallgatnak. Némák, mint a sír ...

Az a féktelen szenvedély, amely nem elégedett meg a gyűlölt örmények lemészárlásával, hanem az egész várost le akarta seperi a föld felszínéről, csak félmunkát végzett. Munka közben, úgy látszik, lelohadt, elaludt. Így maradt meg a városnak fele. A lerombolást elkerült házakat kifosztották s bennük, amit csak könnyűszerrel tudtak, mindent elpusztítottak. A többit. Rábízták az időre, a természetre. És ez évről évre lassan, de szívósan el is végzi a rábízott munkát. A tetők cserepei meglazultak, lehullottak: becsurog az eső. A mennyezet átázik, a diófapadlózat elkorhad, és a falakról lehull a festményekkel, freskókkal borított vakolat. Egyik évben a faragott lépcsőzet zuhan alá, másikban a mennyezet temet maga alá mindent, egy szép napon a tetőzet hull alá nagy robajlással és így lassan el van érve a cél: egy szintbe kerül az egész város.

Elfogott a vágy, hogy fényképekben örökítem meg mindazt, amit láttam. Azt a sok szépséget, amit ezekben a pusztuló örmény házakban fölleltem. És azt a szívet elszomorító látványt, amit az a vandál pusztítás nyújtott. Már nyúltam a bőrtokhoz, ami ott lógott nyakamban. És akkor

A Szent Gergely örmény templom Kájzeriben (Kayseri) napjainkban

Foto: Szabó László

tekintetem véletlenül társaimra tévedt. Fárival meg Száittal bolyongtunk a városban. Egykedvűen szemlélték a rombolás szörnyű képeit s mintha abban a pillanatban valami szélesen vigyorgó káröröm ült volna ki arcukra.

Nem nyúltam a géphez.

Kóboroltunk hármam az üres házakban, a néma utcákon, a kihalt bazárban. Bementünk a templomba is. Csodálatos, hogy ez ilyen épen megmaradt. Belülről azonban nagytakarítást végeztek benne. Letéptek, letörtek, lehasogattak mindent, a keresztény vallás minden jelvényét, az ortodox rítus minden káprázató, pompázó cífráját. Csak a főoltárnak hatalmas kőépítménye maradt helyén. Itt-ott falfestmények, csipkés pártázatok, kandelábercsonkok, fejetlen, kartalan szobortorzók sejtették az egykori szépségeket. A templom padlóján magas halmokban hevert az árpa. Lépteink zajára egérseregek rebbentek százfelé. Íme, mégis csak jó az Isten háza: milyen jó hombárul szolgál ennek a hét igazhívó családnak, amely ki tudja, merőről, melyik kis török faluból idehurcolkodott és beült a kész paradicsomba. Érthetetlen, hogy csak hét embernek jutott az eszébe!

Délnyugatra künn a város szélén egy vér-

vörös épületet fedeztünk fel. A homlokzaton négy csodás porfíroszlop, dór oszlopfejekkel egy monolit timpanont tartott. A timpanon közepén az idő már csaknem teljesen lemosta a latin betűket. A quaderkövekből épült templom azonban csaknem egész épen kiállta az idő vaskezét.

Egy csodálatosan épen maradt kis római templom állott ott, ki tudja hány száz és ezer esztendő óta. A zöld gyepen a vörös porfírépület, mint egy valószínűtlen csoda, magasan emelkedett, ágaskodott felfelé. Szinte rémlett, hogy hallok nevetését: „Lám, én itt vagyok, engem senki sem rombolt le, pedig mióta állok itt?”

A város keleti szélén másik csoda várt ránk. Itt már a terep is egész csodálatosan alakult ki. A fennsík közepén egy mély, dolinaszerű völgy feküdt és ennek a város felé eső oldala emeletmagasságokban négy teraszra volt kiképezve. Egészen lenn a völgy alján nagy kaliberű, feneketlen mély kút tátongott, mellette pedig a sziklákba hatalmas ciszternák voltak vájva. A völgy fenekén és a teraszok sima felületein vadul nőtt a gaz. Valamikor gondosan ápoltság virágoskertek állhattak itt, mert a gaz közül elvadult, tarka virágok virítottak ki.

Ennek a különös dolina-völgynek északi oldalán egy nagyméretű épületnek romjai hevertek. Egyik kémény a sziklába kapaszkodva megmentette életét és a völgy aljáról kinyúlt a környező terep fölé. Hatalmas palota állhatott itt valamikor, mely a völgyből négy-öt emelet magasan emelkedett ki a fennsík fölé.

Félig beomlott épületszárnyak mellett épen maradt oszlopos folyosót találtunk. Apró cellák nyíltak innen, az ajtónyílásokból kő- és vakolatörmelék fehérlett ki, de fölöttük a falba vésett kereszttek és aranyozott feliratok örmény betűi épen maradtak. Egy nagy teremnek több emelet-

nyi magas falai még szilárdan állottak. A padlót vastagon burkoló törmelékek közül facsonkok, papirosnak, könyvtábláknak foszlányai látszóttak ki. Egy könyvtár romjai. A nyugati végen pedig impozáns templomnak maradványai néztek le a romokra, két szomszédos fal még épen meredt az ég felé.

Egy örmény kolostornak romjai közt jártunk. Akkor még nem tudtam, hogy egy sokszáz éves zárda volt ez, tele értékes könyvekkel, és ritka műkincsekkel. Az örmény keleti egyháznak egyik leghíresebb kolostorát rombolták itt össze, melyben állandóan számos nagy tudású szerzetes, közöttük több híres művész és tudós élt.

Megállottunk a templomnak épen maradt, oszlopos, mozaikkal díszített bejárata előtt. A kapu fölött egy festőművészeti re-

A Szent Gergely örmény templom bejárata Kájzeriben (Kayseri) napjainkban

Foto: Szabó László

mek: egy épen maradt freskó tekintett le ránk. Valamilyik örmény szentet ábrázolhatta, talán a szerzetesrend alapítóját, ki tudja? Nagy, fekete szakállú férfikép volt, aranyglóriával a fej körül.

Tekintetemet nem tudtam levenni arról a képről. Az a kép élt, mozgott, lélegzett, oly művésziesen volt megfestve.

Hangos hahotára rezzentem össze:

– Möszi, hát a gyauroknak ilyen nagyszakállas istenük van? Hahaha!

Száít bej állott mellettem és gúnyos nevetésétől visszhangzottak a romok.

Mit tehettem volna? Szó nélkül hátat fordítottam és megindultam hazafelé, éjjeli szállásunkra...

Tauluszun (Talas)

...Tauluszun ott fekszik Kájzeritől keletre egy macskaugrásra, alig hat kilométernyire, a Derevek-dere kanyonszerű völgyében. Az ember csak akkor veszi észre, amikor a lába alatt hirtelen kitárul a halottak városa. A szem tágra nyílik. Hát ez megint milyen móka?

A száraz patak völgye hirtelen éleset kanyarog és az ember azt hiszi, hogy valami délibábot lát. Házak, házak, milyenek és mekkorák. Kőből épült valamennyi, legtöbbször kétemeletes, némelyik valóságos palota. Úgy szorong ott egymás mellett

Tomarze egykori örmény temploma napjainkban
Foto: Szabó László

Tomarze egykori örmény temploma napjainkban
Foto: Szabó László

párszáz épület, hogy csak ritkán fér közéjük egy-egy teraszos kert. Mintha a londoni City-beli telekárak szorították volna őket így össze.

Csendesek, mint ott, a kájzerii örmény negyedben, vagy Tomarze kihalt utcáin. Mikor a visszhangzó utcákon járok, már meg sem lepődöm. Mert már odafennről, a hegyoldalról láttam, hogy Tauluszun örmény város. A templomtorony árulta el, hogy az volt valamikor.

Ma két háznak van lakója, a többi gazdátlan. Ha valakinek kedve támadna, ezer líráért megvehetné az egész várost. Vagy háromszáz házat. Nem is volna rossz üzlet. Csak az a baj, ezek a házak semmit sem jövedelmeznek. Így mondja legalább is a jámbor nagyszakállú, aki egy apró kétemeletesben lakik. A másik nagyszakállú bólint hozzá és átnéz a túlsó oldalra egy fehér kastélykára. Abban meg ő lakik.

Mit csinálnak ők itten? Hát látták, hogy van itt lakás, amennyi csak kell, idehurcolkodtak Kájzeriből. A földeket felosztották egymás közt és élnek csendben. Jó itt az ilyen öregeknek, nem háborgatja őket senki.

Ha ez csak így megy, gyerünk, hurcolkodjunk be mi is egyikbe, legalább nem kell bajlódni a sátrak felverésével.

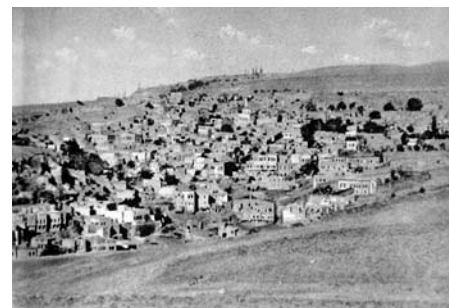
Az öreg betotyog a házába és kulccsal tér vissza. Nyitja is már egyiknek, a földszintesnek az ajtaját.

Ejnye, vajon ki lakhatott itt? Van itt vagy tizenkét szoba márvány küszöbökkel, széles szárnyas ajtókkal egybekapcsolva. Egy nagy görögkereszt- alaprajzú terem, fehér márványlapokkal kipadozva. Az alagsorban istálló vagy huszonnégy lóra és egy akkora borospince, hogy a végét sem látom. Köröskörül magas kőfalakkal bekerített kertek, teraszok. Fák, cserjék, virágok és fürdőmedencék. Hollywood környékén a filmcsillagok építtetnek maguknak ilyen bungalowokat. Csak éppen be kellene bútorozni.

Akarunk szebbet? Köszönjük egy éjszákára ez is megfelel!

És azzal indulunk a dere völgyében felfelé egy kis terepszemlére. Mert itt kell valahol a völgyön való átkelésnél az út nyomvonalának felfejlesztéséhez megfelelő helyet keresnünk.

Nem is olyan borzasztó ez a dere-völgy, ha jobban megnézi az ember. Száraz a meder, szomjasan tátong a kavicsos patakágy, de lám a völgy alján zöld foltok terjednek mind nagyobbra. Fák, bokrok eregetik gyökereiket ki tudja milyen mélyre s ahol aztán a völgy jól kihasa-

Tauluszun (Talas) egykori örmény város látképe a 30-as években

Foto: Fehértáji Tibor

sodik, szőlőskertek kúsznak a dombhátra. Itt, hát igen, itt könnyen le tudjuk vezetni a vonalat és a túlsó oldalon ismét fel, egész jól felértünk a sziklaperemre. Azt mondja a chrysométer, az pedig nem hazudja.

De mi lehet ott, a malmon túl? A völgy hirtelen olyan furcsán összeszűkül. A bokrok, a fák már sűrűn összeborulnak. Mint ha csak valamit rejtegetnének.

Úgy is van. Egy ösvényt, amely kanyarog egy darabig, akkor meg megindul egyenesen a magasba. A völgy feneke itt hegyoldallá alakul át. És a két hegyoldal? Az meg sziklafalakat játszik.

Fennvagyunk egy keskeny sziklaszorosban és pár lépés múlva álmélkodva állunk meg. Mi ez a sok mélyedés, fekete üreg itt jobbra-balra?

Belépünk az egyikben és egy csodálatos föld alatti városba jutottunk. A szürke homokkőtalajba üregek voltak vájva, simafalú, sima mennyezetű üregek. Folyosók vittek egyikből a másikba, hosszú végeláthatatlan labirintusok húzódtak végig a föld mélyében. Egyik forduló után egy terembe jutottunk. A zseblámpa fénye a túlsó falat el se érte. Ott pedig volt mit látni: a magasba futó falhoz egy szószerk tapadt. A lépcső, a mellvért, a baldachin, minden úgy kifarragva a homokkőből, hogy az egész egy darabot alkotott a fallal. Amott meg egy ugyanilyen oltár, fölötte egy jókora keresztrelief.

Templom volt, keresztény templom, egy katakombaváros temploma.

Minek készítették vajon? Ezek az örmények minek dolgoztak itt ilyen szorgalmasan éveken, talán évtizedeken át? Minek nekik ez a földalatti barlangváros?

Ki tudná ma már ezt a keresztretjvényt megfejteni?...

Folytatjuk

Bálintné Kovács Júlia–Csornainé Breuer Erzsébet

Adatok a magyarláposi örménymagyarokról

(28. rész)

Érdeklődéssel olvassuk a Moldován Lajos úr írását! A novemberi számban a családjukról készült fényképen a középső alak vajon nem éppen Ó? „Sajnos nem ismerem személyesen a nagy család minden tagját – írja Böske tanító néni – de remélni szeretném, hogy valamelyik családtag megoldja a rejtélyt...

Az örmény gyökerű családok nagyon összetartottak az új hazában, de ugyanakkor alkalmazkodtak is, beilleszkedtek az őket befogadó nemzetbe. Jóleső érzéssel nyugtázzuk a hazafiak véleményét, akik azt nyilatkozták, hogy az örmény az egyetlen olyan nemzetiség, amelyik nem fordult szembe azzal, aki neki új hazát adott, sőt, gazdagította annak kultúráját, iparát, kereskedelmét. Erre számtalan példát olvashatunk a történelemben!

A mi kis városunk is híres volt az összetartásról. Együtt szerveztek színelőadásokat, különböző rendezvényeket, kirándulásokat: magyar, román, zsidó, örmény.

Szombat-vasárnap szekereket fogadtak, és a környék szép és érdekes helyeit felkeresték. Menedékházakban aludtak a nők és a gyermekek, a többiek pedig sátrakban.

Ilyen helyek voltak például a Cibles, a három 1840 méter magas csúcsával, a Sátor- az öreg, kialudt vulkán

utóajándéka a sztojkai borvízforrás, ahol modern fürdőhely volt 1918-ig, azután lassan leépült... Kár, mert szívesen jártunk Sztojkára, és nagyon egészséges volt a borvíze..."

Az 1930-as években a magyarláposi társaság Erzsébetbányát – Bajucot – is felkereste.

„A kirándulók egy csoportjának a fényképét küldöm,- írja a tanítónéni ha majd sor kerül a *Dragomán* család leírására.

Mi gyermekek itthon is játszadoztunk „kirándulósdi”... Voith Józsi bácsi legnagyobb fiának Györgynek két leánya volt: Vicus és Cecília, velem egykorúak. A negyvenes évek elején itt nyaraltak nagyszüleiknél. Sokat játszadoztunk, bújócskáztunk,

A közepén lévő nyakkendőös férfi id. Dragomán Gusztai bácsi...

hintáztunk, kirándultunk a parkszerű Voith- kertben, a hatalmas fenyőfák alatt. Kis patak szelte át, amin ívelt kicsiny híd volt. Emlékszem, egyszer nem fogózkodtunk meg elég erősen Vicussal a hintában, jó magasra szálltunk és egy csalánbokorban kötöttünk ki! Nem ütöttük meg magunkat, csak a csalánok pusztáltak hólyagosra, de nem sírtunk, hallgattunk nehogy folytatása legyen... Nagyon szeretném tudni, vajon mi van velük? Hátha rájuk találok! Volt már rá példa...

Ugyanis baráti kapcsolatot tartunk például levelezés útján *Esztegár Ildikóval*. Osztálytársam volt a Dés-i zárdában az 1940-es évek elején, 1944-ig, a polgári II–III. osztályában.

Regénybe illő hogyan találtunk egymásra az 1970-es években a „Dolgozó Nő” folyóirat segítségével. A leányomat is Ildikónak kereszteltem, mert már akkor – tudat alatt – összefűzött minket az „örmény gyökér”!

És még valami: nem akartam addig postázni levelem, amíg biztosan nem írhatok a Voith Józsi bácsi és Berta (Osztíán! B. K. J.) néni sírjáról. Tudtam, hogy Brassóban haltak meg, de itt vannak eltemetve Láposon. Hogyan és mikor hozták őket „haza”, ezt akartam megtudni Dragomán Évától, aki minden Halottak napján virágot és gyertyát visz a sírjukra. Az ifj. Dragomán Gusztáv felesége Tulics Nusika (sic!) Volt az, aki lányára, Évára bízta ezt a feladatot. Éva most külföldön van, de utána járok, és megtudom a részleteket.”

Úgy gondolom itt az ideje, hogy írjuk le, amit tudunk a Magyarláposhoz kötődő Hollósi családról, hiszen már többször is emlegettük őket.

Tekintettel arra, hogy a festő családja

is a történelmi Máramarosban élt, – a festő 1857-ben Máramarosszigeten született –, később pedig Nagybányán alapította meg a ma már világhírű „Nagybányai Festőiskolát”, kézenfekvőnek tűnik, hogy a Nagybányától alig 40 kilométernyire lévő Magyarláposon élő Hollósiakat rokonoknak higgyük. Böske tanító néni viszont így ír: „Ki kell ábrándítsalak. Mivel a Hollósi család nagymamám, nagynénéim, nagybátyáim szomszédságában lakott, gyakran jártunk át egymáshoz, de soha nem hallottam említeni a Hollóssy Simonnal való rokonságot.”

Ez persze nem zárja ki a rokonságot. Hollóssy Simonról, a közeli, vagy távolabbi unokatestvéréről nem volt kötelező tudni a 20. század első felében Magyarláposon...

(A következőkben érintett is a Kovács család, mármint édesapám családja, ugyanis az öccsének, Kovács Dánielnek a felesége Nánási Laura volt. B. K. J.)

„Nánási Lóri néninek volt egy nővére, Terézia. Ő Hollósi Kajetán-örménymagyar kötélverőnek lett a felesége. (Valószínűleg ő volt a keresztmamája unokanővéremnek, Kovács Terinek! B. K. J.)

Kötélveréssel foglalkoztak, és mint ahogy az örménymagyarokra jellemző, igen szorgalmas, dolgozó emberek voltak. Gyakran nézegettem ámulva, hogyan készül a kötél a hosszú színben, amit erre a célra építettek. Órákig elbámészkodtam, hogyan „serítik” a kenderkötelet.

Valamelyik inas kellett forgassa a nagy kereket, s Kajti bácsi vagy Kajti hátra fele menve, hátrálva a kötényéből eregette a „kender szálat”. Hosszú, különleges műhelyük volt...

Folytatjuk

Örmény est Székelyudvarhelyen

Bár Udvarhely nem tartozik a nagy örmény hagyománnyal és erős örmény közösséggel rendelkező erdélyi városok közé, – mint például Szamosújvár, Erzsébetváros vagy Gyergyószentmiklós –, de itt is szép számban élnek örmény származásúak, azaz ahogy mondani szokták: magyarörmények.

A Magardici Bodurian Alapítvány átlag egy-két évente szervez Örmény Estet, amelynek célja egyrészt az örmény kulturális értékek bemutatása, megismertése városunk lakóival, másrészt pedig az itt élő magyarörmények „összegyűjtése” egy hangulatos találkozás erejéig. 2008. november 27-én, 18.00 órá-

tól újra egy ilyen jellegű eseménynek adott helyet a Palló Imre Művészeti Szakközépiskola pincegalériája.

Az esemény bevezetéseként *Bodurián János* igazgató kö-

szöntötte a viszonylag nagyszámú közönséget, és ismertette az est programját.

Elsőként egy, a volt Örményországhoz tartozó, ma Törökország területén található tájakat, templomokat, kolostorokat bemutató fotósorozatot vetítettek, *Berecz Edgár* kommentárjaival fűszerezve. A képek az említett *Berecz Edgár* és *Fórika Endre* kalandos örményországi útján készültek, amikor is a két fiatalember – a feszült politikai helyzetből kifolyólag – a mai Örményország területére (sajnos) nem tudott bejutni, így csak a ma Törökország területén található örmény emlékeket térképezhették fel.

A jellegzetes örmény népzenevel aláfestett fotósorozat sokak szemébe könnyeket csalt.

Nemsokára azonban felvidult a hangulat: *Beder Tibor* (aki anyai ágon örmény származású, a Zárug család leszármazottja) mutatta be „Megidézett múlt” című könyvét, keserédes humorral, családtörténeti anekdotákkal, úti élményekkel megtűzdelve, s közben igen alapos történelmi, honismereti, magyarságtörténeti tudásról téve tanúságot.

Bodurián János megnyitja az örmény estet

A kép jobb oldalán Beder Tibor író, mellette sapkában Berecz Edgár

Ezután *Berecz Edgár* beszélt a fentebb már említett, Örményországot célzó utazásról, s mutatta be erről készült könyvét, melynek címe „Anitól Musa-Daghig”. A közönség érdeklődéssel hallgatta a beszámolót és kérdezgette a szerzőt úti élményeiről, tapasztalatairól.

Végül, amíg a két szerző dedikálta

könyveit, a jelenlevők megtekinthették az „Örményországi kolostorok” című nagyszerű fotókiállítást, amelyet a budapesti székhelyű Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület bocsátott a szervezők rendelkezésére.

Az est svédasztallal, barátságos beszélgetéssel zárult.

Bodurián Ágota

Vákár Tibor építész, grafikus születésének centenáriumára

(Gyergyószentmiklós 1908 – Budapest, Lipótváros 2002)

Vákár Tibor építész, grafikus művész születésének centenáriumán megemlékeztünk a Belváros-Lipótváros jel-es személyiségének életművéről az Aranytíz művelődési központban. Kiállítás keretében Vízny László építész, festőművész bemutattam Vákár Tibor jó barátjaként személyes kapcsolatunk több évtizedes dokumentumait. A kiállítás célja nemcsak a személyes emlék felidézése, hanem érzékeltetni kívántam Vákár Tibor példamutatását, a hagyományokat és a gyökereket – Lipótváros, Gyergyószentmiklós, magyar-székely-örmény emlékei által. Négy évtizedes

tőretlen baráti kapcsolatunkat felidézük – a levelezőlapok és a rajzok mellett – az újságcikkek, az írások, és a köszöntők és végül a megemlékezés zárja le 2002-ben.

A kiállítás 2008. november 15-én a Lipót-napok rendezvényesorozat alkalmával nyílt meg, majd a civil szervezetek előadásai között megemlékezéssel folytatódott Vákár Tiborról.

Belváros-Lipótváros

Az 1908-ban Gyergyószentmiklóson született örmény-székely hagyományokat őrző családban. 1906-ban menekült családjá Budapestre, az akkori Erdélyt ért román betörés miatt menekülésre kényszerülve. Így lett Lipótváros polgára a kis „gyüttment”, amint az egykori

Vízny László előadását tartja Vákár születésének 100. évfordulójára rendezett kiállításon és megemlékezésen

Vízny László bemutatja Vákár Tibor rajzait

Belvárosi főreáliskolában társai neveztek. A kis diák azonban, nemsokára méltó választ adott a rajzversenybeli kitűnő szereplésével – amelyet oklevél bizonyít.

1988-ban az Akadémia utca 11. szám alatti egykor pompás palota értékeinek pusztításáról írt a városvédő könyvben. Hogyan tűnt el a lépcsőház színes üvegtetője, a lift hogyan vált megközelíthetlenné, balesetveszélyessé a hozzá nem értő tervezés miatt, hogyan pusztult és egyre pusztult az udvar díszkútja? Napjainkban az épület sorsa kedvezőbbre fordult. A palota gazdagon díszített sgraffito homlokzatát restaurálták. A világörökség területén álló épületek értékeinek méltó megőrzéséhez ezek megmentése, felújítása hozzátartozik.

1990. április 12-én megemlékeztünk a Lipótváros alapításának 200. évfordulójáról az Aranytíz-ben. Ennek írásbeli dokumentuma szintén szerepel a kiállításon, az a levél, melyben Vákár Tibor megköszöni, hogy nevét a Lipótvárosról szóló könyvben megemlégtették.

Székelyföld

Az erdélyi falurombolás ellen nyilvánosan elsőként emelte fel szavát a 80-as években. A nemzetközi szervezet, miután Románia ennek nem volt tagja, közvetlenül nem tehetett semmit sem. A magyar állam is hallgatott, bár a magyar emlékek pusztításáról, történelmünk, és ebben közös Kárpát-medencei történelmünk lapjai volt a tét. A székely-örmény építész, a magyarul gondolkodó

állj!-t parancsolva az esztelen diktatúra szüleményének.

Művészi kötetbe öntötte – Csoóri Sándor költői előszavával – háromnyelvű kiadványban magyarul, német és angol fordítással a „Székelyföld építész-szemmel” című könyvében, rajzaival és képeivel szülőföldje, az erdélyi táj utánozhatatlan szépségeit. Talán mégsem igaz a rómaiak mondása, hogy amikor háború van, a múzsák hallgatnak. Vákár Tibor üzenete éppen az, hogy a művészet a humanista gondolkodó értelmiség minden körülmények között, éppen a hatalom hallgatása miatt

hátrálva a politikai közöny előtt, a tehetetlenséggel.

Építész, műemlékvédelem, mérnök-és építész egyesület, kitüntetései

A mérnöki és építész kamara megújításában is tevékenyen részt vállalt. Sajnos a régi Kamarai törvény korrekt bevezetésére irányuló kezdeményezése nem talált meghallgatásra. Ezért fogalmazta meg intő felhívását a magyar építészekhez 1992. évi nyilatkozatában:

„Ébredjünk! Ébredjetek!

A múltnak keleti szolgasága után ma, a nyugati pénzeszsák veszélye fenyeget.

... *követelem a világörökség védelmének törvénybe iktatását.*”

(Megjegyzendő, hogy ez mind a mai napig nem történt meg, talán az UNESCO-ICOMOS felhívása, és konkrét 2009. évi határidő megjelölése kimozdulást

hoz, és a védelem alá rendelt területeken megszűnik a parttalan bontás és az oda nem illő építkezések sorozata. Végre a magyar állam 1987 óta vállalt nemzetközi kötelezettségét teljesíti.)

Idézzük fel az 50-es években végzett munkáját, szellemének intő példáit. Művészi-építési hitvallásának, emberi keménységének köszönhetően többször vált állástalanná. A Budai vár ostromverete Magdolna templomának tornyát szakszerűen, műemléki alaposággal és hitelességgel helyreállította ugyan, de amikor a templomhajó, még helyreállítható bontását követelték tőle, azt nem vállalta. Mégis munkája során sikerült több kulturális emlékünket megmentenie. A budai Alagút bejáratánál lévő „angyalos ország-címert” a megsemmisítést elrendelő utasítás ellenére befallaztatta és jelentette, hogy a címer nem látható. A rendszerváltoztatás eufórikus hangulatában az egykor Lotz Károly által tervezett – elfalazott címert kibontották és helyreállították, újra felavatták. Vákár Tibor az első igazi elismerést a civil, társadalmi szervezettől kapta a Podmaniczky-díj formájában. Az állami elismerések csak ezután következtek: a Műemlékvédelemért érem, az Ybl-díj

és a Köztársasági kitüntetés. S amire a legbüszkébb volt, élete végén: szülővárosának, Gyergyószentmiklósnak díszpolgársága.

Örmény gyökerek

Az örmény gyökerekről szólva, Vákár Tibor családjának néveredetére az örmény szótár – Szongott Kristóf 1896-ban közreadott gyűjtése utal.

Egy akvarell-kiállításom alkalmával üdvözölt, amikor képeim Vákár Tibor szülőföldjének, az örmények által lakott Gyergyószentmiklósnak műemlékeit és környezetét ábrázolták. Hasonló köszönő levelét őrzöm, amikor 2001-ben az Építészek Koós Károly termében Vákár Tibor erdélyi fotóinak kiállítását megnyitottam. Örmény emlékeinknek legszebb példája, hogy 90. születésnapjára írt soraimat a magyarországi örmények lapjában (ARARÁT) örmény nyelven is megjelentették. Ez a tíz esztendővel ezelőtti írás megjelent a Műemlék-lapban és a nekrológ 2002-ben.

Vízy László
építész, festő, műemlékvédelmi felügyelő
(Elhangzott 2008. november 15-én az Aranytíz Művelődési Központ Rodin termében a kiállítás megnyitóján)

Szomorú jelentés

„Küzdöttél, de már nem lehet,
Átölel a csend és a szeretet.”

Mély fájdalommal tudatjuk, hogy

Heim Miklós

63 évesen gyógyíthatatlan betegségben november 29-én elhunyt. Hamvasztása utáni búcsúztatása december 12-én volt a kaposvári Keleti temetőben.

A gyászoló család

Emlékét kegyelettel megőrizzük!

Bálintné Kovács Júlia–Moszkovitsné Osztián Aranka

A mezőbándi Osztián Béla családjáról...

3. rész

Családtörténetünk ezúttal néhány jobbító szándék vezérelte kiegészítést tartalmaz azért, hogy elkerüljük a félreértéseket, és minél átláthatóbb, világos támpontokat adhasson ez a közlemény azoknak, akik kötődnek, vagy kötődhetnek a „nagy Osztián famíliához”.

A novemberi szám 34. oldalán megjelentetett kép alól kimaradt a felirat, miszerint ott az 1888-ban született *Osztián Aranka* látható, (?) *Leopold* nevű férjével és *Ödön* nevű fiacskájukkal. Ők azok, akik a 20-as években kivándoroltak Amerikába. (*Lent*)

A novemberi szám 35. oldalán megjelent képhez is van megjegyzésünk.

Az a kép az első világháború idején készült Aranka fivérééről dr. Osztián Ödönről és bajtársairól.

Most idézek egy régebben már közölt levélből: „(Gopcsa) Jakab volt a nagyapám. Nagy tudású orvos... hazatért szamosújvári Felsővíz u. 28. sz. alatti házukba, feleségül vette *Osztián Ilonát*...”

Ezt a levelet Jakabné Gopcsa Aranka írta! Véletlen lenne, hogy az ugyancsak szamosújvári *Osztián József* is *Ilonának* keresztelte elsőszülött gyermekét, majd *Arankának* a negyedikét?

Véletlen lenne, hogy Aranka névre hallgatnak két külön családban az unokák is: *Gopcsa Aranka* (akinek a g y m a m á - ja Osztián) és *Osztián Aranka*, aki az itt közölt képen látható?

Moszkovitsné Osztián Aranka

Én amondó vagyok, hogy érdemes kutatni a gyökerek után, hátha közösek!

Mégnehány „érdekesség” az *Osztiánokról*: Verespatak az utóbbi években az érdeklődés középpontjába került az ismert okok (leendő aranybánya) miatt.

Az Erdélyi Kárpát Egyesület szervezésében meglátogattuk a vidéket, és Zalatnán a főtéri emlékoszlopról, – amely a zalatnai utépítésnek állít mementót – lejegyeztük a szöveget, mert több örménymagyar vonatkozása is van. Íme: (Az út épült)...

„*Dr. Wekerle Sándor és Br. Bánffy Dezső miniszterelnöksége idejében Lukács Béla és Dániel Ernő kereskedelemügyi m. kir. miniszterek által, Albert Iván kir. mérnök tervező, Osztián Viktor kir. mérnök építész vezető közreműködésével, Hartig Sándor kir. műszaki tanácsos főfelügyelete alatt.*”

Egy romániai magyar tv adásban pár évvel ezelőtt láttuk is *Osztián Viktor* síremlékét. Nem véletlen, hogy éppen Lukács Béla támogatta Zalatna fejlődését. Úgy érezzük, most jó alkalom adódik arra, hogy az erdélyi örménymagyarok életéről, sorsáról egy kicsit többet is megtudjunk az Internet segítségével, és ismereteinket át-

adjuk azoknak is, akiknek ősei már régen elhagyták Erdélyt.

Zalatnán született „Híres emberek”:

* Itt született 1847. április 27-én Lukács Béla politikus, író, aki csak román dajkája segítségével menekült meg a preszákai mézárslásból, majd államtitkár, miniszter, a MÁV igazgatója és kormánybiztos lett.

* Itt született 1850. november 24-én Lukács László politikus, miniszterelnök a Nemzeti Munkáspárt vezére.

* Itt élt Gruzda János papfestő 1881 és 1953 között (meghalt: 1953. november 03. Zalatna)

* Itt halt meg 1908 októberében Csiky János zalatnai plébános 65-ik életévében.

* Itt született Ferenczi Sándor (Zalatna, 1894. október 1. – 1945. június, Szovjetunió) – régész. A Regele Ferdinand I. Tudományegyetemen szerzett történelem-latin szakos tanári képesítést (1920), az egyetem ókortudományi intézetének gyakornoka, később tanársegédje, 1937-ben doktorált, 1941-től múzeumőr, majd az Egyetemi Könyvtárban könyvtáros. 1943-ban hadba vonult, hadifogságban halt meg.

* Itt született Ferenczi István (Zalatna, 1890. október 21. – Washington, 1966. november 27.): geológus, egyetemi tanár. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen végzett (1914). Kolozsvárott tanársegéd volt Szádeczky-Kardoss Gyula mellett 1918-ig, ezután a Földtani Intézetbe került. 1937-től a debreceni tudományegyetem ny. rk. tanára és az Ásvány- és Földtani Intézet igazgatója. 1940-45-ben Szegeden, a tudományegyetemen ny. r. tanár, a Földtani Intézet vezetője. A II. világháború után az USA-ba távozott.

* Itt született Ajtay Mihály (Zalatna 1907.07.23 –...) főgyógyász

* Itt született Ajtay Gábor református lelkész (Zalatna 1905.09.17–?)

Lukács Bélától és Lászlórol eddig is tudtuk, és többször is közöltük, hogy voltak örmény gyökereik.

Ajtay Mihály és Gábor szintén örmény-magyar hiszen édesanyjuk *Meskó Jozefa* volt! (A „legenda” szerint a többi híres emberől ezután fog kiderülni, hogy lehettek örmény gyökereik...)

A Kolozsváron megjelenő hetilap, a *Vasárnap*, 2002. október 20-i számából idézek alább. Az írás címe: „*Megemlékezések az Ompoly völgyében*”.

„Zalatna Magyarország két volt miniszterének születési helye, itt született Lukács Béla, kereskedelemügyi miniszter 1847-ben és Lukács László pénzügyminiszter 1850-ben. Zalatnán szept. 29-én ökumenikus istentisztelet keretében megemlékeztek a néhai Lukács Béláról, aki sokat tett Zalatnáért: a Gyulafehérvár-Zalatna vasútvonal építésével a várost bekapcsolta a vasúthálózatba, megépítette az almási utat, létrehozta a kőfaragó ipariskolát. A Mária-Valéria híd építése is az ő nevéhez fűződik. Zalatnán 1896-ban emeltek emlékművet, amelyet az út javításakor 1995-ben ledöntöttek. Most újra látható restaurálva a református templom mellett, Gyulafehérvártól 10 km-re, Zalatna felől jövet az 1848. október 23-i vérengzésben 700 meggyilkolt magyar áldozatnak (köztük Lukács Béla szüleinek és öt testvérének) állított obeliszket. Az ünnepségen és a koszorúzáson részt vettek az ügy támogatói, köztük Kovács Jenő, a Vas megyei Közútkezelő KHT igazgatója, Feist György levéltáros, volt szombathelyi alpolgármester, Rácz Levente, az RMDSZ Fehér megyei ügyvezető elnöke, Vetési László, az erdélyi református egyházkerület szórványügyi előadója és mások. (Megemlékezések az Ompoly völgyében. = Vasárnap (Kolozsvár), október 20.)

Folytatjuk

Családi archívumok mélyéről

Jelitai Woyciechowsky Józsefné szül. Lukáts Róza szereplése az 1848. évi magyar szabadságharc idején

Miután Adél húgomon kívül már csak magam vagyok, aki édes Anyámtól (szül: jelitai Woyciechowsky Adél) hallotta az itt elmondott és valóban megtörtént családi eseményeket, megpróbálom a magam emlékezetéből leírni mindazt, amit erről tudok, egyrészt, hogy feledésbe ne menjen, másrészt, hogy gyermekeimnek is megmaradjon emlékül. Néhai anyai Nagyanyám Lukáts Róza (született Zalatnán 1829. III. 15-én, meghalt Balánbányán 1877. II. 20-án, Csíkszentdomonkostól cca. 10 km-re) az akkori uralkodótól I. Ferenc Józseftől az 1848. évi magyar szabadságharc idején, magyar honleányi viselkedéséért kitüntetést kapott, mely érdemkereszt Nagyanyám halála után is a család birtokában maradt és ma is őrzője a Jelitai család. A magyar szabadságharc már javában folyt, amikor a félrevezetett és fellázított oláh tömegek, az erdélyi magyarlakta vidékeket sorra feldúlták. Ahol megjelentek ott kifosztottak és felgyújtottak mindent, legyilkoltak mindenkit, aki útjukba került. Még a csecsemőknek sem kegyelmeztek meg, ha az történetesen magyar volt. A zalatnai vérfürdő (1) alkalmával Lukács Bélát (2) a későbbi kereskedelmi minisztert szoptató oláh dajkája mentette meg e kiáltással, ne bántsátok ez az én gyermekem, miután előzetesen az oláhok szüleit és testvéreit mind legyilkolták s így kiirtották az egész családot. (Gyermekei: Lukács Simon és Paula férjezett nagysötétági Hoffmann Gézné.) Ebben az időben anyai Dédapám Lukács Lukács és felesége Begidsán Katalin gyermekeivel együtt Zalatnán lakott, ahol

gazdag és előkelő társadalmi életet élt, miután Ő már abban az időben aranybánya tulajdonos volt, és több olvasztó kemence volt birtokában. Kilenc gyermeke közül a hetedik Róza, aki akkor már 19. éves volt, és aki okosságával, jóságával és szépségével mindenkit megnyert.

A fellázadt erdélyi oláhság vezére a 24 éves Janku Ábrahám (3) halálosan beleszeretett az akkor teljes szépségében viruló Nagyanyámba, aki előrelátó politikából színleg bele is ment az alkuba és elfogadta Janku ajánlatát. Nagyanyám e színleges hozzájárulásával kiváltságos helyzetbe segítette az egész Lukáts családot, mert abban az időben oly gyakorivá vált házkutatások és beszállások alól mentesítve lett Dédapám háza. Jaj, volt annak az oláhnak aki Janku parancsa nélkül átmerte lépni e ház küszöbét. Ezt az előnyt a fiatal Lukáts Róza felhasználta arra, hogy az oláh mészárlás elől menekült erdélyi mánásokat és kiváltságos urakat befogadta és elrejtette a házában, álruhába öltöztette, élelemmel ellátta és így kiváratta velük a legalkalmasabb időpontot a további menekülésre. Házukban gyakran megfordult oláh vezértől idejében sok mindent tudott meg, amit a menekültek érdekében oko-

Lovag Jelitai Woyciechowsky József és felesége, erzsébetvárosi Lukáts Róza

san fel tudott használni. Így rejtette el a Teleki, Józsika, Kemény – stb. család tagjait, s megmentett mintegy 60 személyt az elfogatástól és a felkoncolástól. Az alatt, amíg ezek történtek Nagyanyám sok veszélyes nyugtalanságon és álmatlan éjszakákon ment keresztül, nem egyszer kérdezték meg tőle, hogy ki az az öreg asszony, aki a családhoz tartozik. Mert mindig más és más menekült képviselte az öreg asszonyt. Ezen kívül veszedelmesen közeledett az az idő, amikor be kellett váltta Jankunak egybekelésükre adott ígéretét, mert az oláh vezér a házasság idejének folytonos kitolásáért és annak az érdekében minden féle ürügyet felhozó halasztásáért, már-már bizalmatlan kezdett lenni. Sokszor szegény jó Nagyanyám már maga sem talált kivezető utat az özszekuszált helyzetben, mert belátta, hogy az újabb és újabb hazugságaival még csak bonyolultabbá teszi sokszor kilátástalan helyzetét, s ilyenkor mindig gyakrabban gondolt annak a méregüvegnek kiürítésére, amit ismeretségük első perce óta

elrejtve állandóan a keblében hordott arra az esetre, hogy ha ígéretét mégis csak be kell váltania. Mert Ő megesküdtött, hogy Janku felesége soha egy percig sem lesz, és ha tényleg mégis csak arra kerülne a sor, akkor inkább a halált választja. Sokszor éjjel, órák hosszat imádkozott lakásában elhelyezett Szűz Mária szobra előtt imazsámolyán térdepelve, hogy segítse őt a jó Isten, és ne engedje, hogy az oláh vezér áldozatává váljék. És a jó Isten meghallgatta kérését, mert a házasság időpontjának kitűzése előtt néhány órával Jankut az osztrákok elfogták és elhurcolták, s így sorra sem kerülhetett az, hogy Lukáts Róza adott ígéretét beváltsa. Lukáts Róza már jelitai Woyciechowsky Józsefnek volt a felesége (Zalatna 1850. VII. 1.), amikor a kiegészítés ideje körül a kabinetiroda meghívására Schönbrunnban érdemei elismerésül I. Ferenc József saját kezűleg briliánsokkal kirakott tűvel tűzte fel Nagyanyám mellére az oly nagyon megérdemelt érdemkeresztet, amit aztán Ő büszkén hordott egész halála napjáig.

Olvasói levél

Tisztelt Szerkesztőség!

Szerbiában élt és 94 éves korában meghalt Kosutity Magda (1914–2008. november 5. Zemun), aki Mály József nagybányai festőművész unokája volt. Szerencsémül adódott egyszer beszélni vele. Telefonon kerestem meg, és a kezdeti nehézségek után sokáig beszélgettünk magyarul, mert még elég jól beszélt rég nem használt – hiszen évtizedek óta szerb környezetben élt – anyanyelvét. Örült a távoli-távoli rokonnak. Terveztem, hogy egyszer meglátogatom majd, de nem tudott megvárni. Leánya korábban meghalt, fia Steven/Sztevov Amerikában él. Ő nem beszél magyarul, dédapjáról sem tud sokat. Sajnos nem is nagyon érdekli, pedig van egy festménye a birtokában a kedvelt nagybányai témáról, a szénaboglyákról. Mály Józsefet Zomborban temették el, sírját a helyi hagyományőrző kör hozta rendbe, és remélhetőleg továbbra is gondozzák majd. Félő, hogy a magyar nyelvű hagyatéka, levelek és fotók sorsa az enyészet lesz. Jó, hogy Gulyás Gizella művészettörténész könyvéből megismerhettük azokat.

Árváné Pataki Ilona

Örmények leleményessége

Számítógép a templomban

Információs pult felszerelését tervezik a gyergyószentmiklósi örmény templomban. A számítógép gombnyomásra nyújt információt a turistáknak a templomról, városról, erdélyi örménységről. A rosszul nyelvek szerint a gyergyói székelyek még mindig pityókát ennének, ha az örmények nem ismertetik meg számos újdonsággal, nem lendítik fel a helyi gazdaságot. Persze, ennek fele sem igaz, de kétségtelen, hogy az örmények rendszerint igencsak értenek a pénzforgatáshoz, s nem riadnak vissza az újításoktól sem.

A mi történetünkben a pénz mellékszerepet kap, a cél a turizmus fellendítése, a látogatók igény szerinti, széleskörű tájékoztatása. Itt az újítás a főszereplő: ha megvalósul az elképzelés, Gyergyószentmiklós ezzel ország szinten úttörővé válna. Nemrég nagy ötlettel álltak elő azok, akiknek elődjei 1654-ben kezdtek betelepíteni Gyergyószentmiklóstra: haladni kell a korról, informatizálni kell a templomlátogatók tájékoztatását.

– Olyan pultot képzeltünk el, mely nemcsak a templomról nyújt információt az érdeklődőnek, de általában az erdélyi örménységről is. Egy épület önmagában nem válik attrakcióvá, össze kell kötni valamivel, tehát információs pontot alakítunk ki benne a környék nevezetességeiről, feltüntetve a látogathatósági programot is. Már gondolkodunk egy minden igényt kielégítő, turistaközpontú adatbázis összeállításán – közölte *Magyari Sáska Zsolt* egyetemi tanár, a most születő Gyergyószentmiklósi Örmény Katolikus Egyesület titkára, mely e megvalósításra készül.

Pályázní kívánnak egy 1500 eurós gépre, ám a költségek nagyobbak lesznek, hisz

külsejét tekintve a gépnek be kell illeszkednie az 1733-ban, barokk stílusban épített templombelsőbe.

Kádár Julianna néni, aki jelenleg az idegenvezetést vállalja a templomban, cseppet sem lepődik meg az elképzelésen, jónak tartja az ötletet. Az istenháza szomszédságában lakik, ha turisták érkeznek, hozzá kopogtatnak, hogy bemutassa a vallási-kulturális értéket. Elmondja, sokféle a turista, mindenki másra kíváncsi..., s ő a többnyire húsz percig tartó templomnézés alatt képtelen minden kérdésre válaszolni.

– Szívesen magyarázok a múlttól, bár nem vagyok örmény. De itt a székely s az örmény békében élt mindig együtt. Mikor államosították az örmények tulajdonát, mi fogadtunk be örmény asszonyokat a házukba. Napjainkban, mivel kevés az örmény, most is, mi, székely asszonyok megyünk velük együtt imádkozni misére. Az a gép nekem nagy segítség lenne... Olyan is volt, pünkösdkor, hogy öt autóbusznyi idegen jött. Sok ember, sok kérdéssel.

Baróti László Sándor, a gyergyószentmiklósi örmény egyház plébánosa sem tiltakozik egy percig sem az elképzelés ellen. Modern korban helye van a szentélyben még a számítógépnek is.

– Ez még csak álom. Én még nem is láttam ilyet, csak hallottam róla. De az tény, hogy értékeinket be akarjuk mutatni az érdeklődőknek. Nem helyettesítené a gép Juci nénit, az idegenvezetőt – segítőtársa lenne. Talán olyanok is jönnének, akik nem csak a templomra, a gépre is kíváncsiak, s így az örmény egyház és a turizmus több szálon is összetalálkozna..., ami senkinek sem válna kárára.

Hargita Népe

Balázs Katalin

„Örmény diaszpóra a Kárpát-medencében I–II.”

Ez két konferenciakötetnek a címe. Mindkettő tanulmányokat tartalmaz, melynek anyaga előzetesen elhangzott, az I. köteté 2005 áprilisában, a II. köteté 2006 áprilisában, a kötetek megjelentek 2006., illetve 2007. évben.

A nagysikerű „Örményország kincsei – titkok az Ararátról” című, 2002-ben rendezett nemzetközi kiállítás ébresztette fel az érdeklődést a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának Történettudományi Intézetében a fiatal kutatók körében az örmény hagyományok iránt. Így került sor a már említett két konferenciára.

A magyar közvélemény érdeklődik, s aránylag vannak ismeretei az örményekről, akik mondhatni már a honfoglalás óta jelen vannak a Kárpát-medencében. Ám a tudás nem terjed minden esetben nagyobb mélységre.

A 122 oldalas I. kötet 7 tanulmányt foglal magába. A terjedelmi okok miatt nem tudok minden egyes tanulmányt külön ismertetni. Vagy általánosságban szólok, vagy néhányat kiemelek, s ebben befolyásolt saját érdeklődésem.

Van tanulmány az örmény egyházzal (Puskás Attila), van tanulmány, mely az erdélyi betelepődéssel meg annak XVIII. századi történetével foglalkozik (Pál Judit, Kovács Bálint). Ám a figyelmet már eleve felhívja a címlapon szereplő kép: erzsébetvárosi örmény nagytemplom. Tudjuk, hogy ennek az Isten-házának egyik tornyáról 1927-ben egy szélvész lesodorta a kupolát, s azóta is csonkán áll, de olykor még a templomban az Isten-dicséret is megszólal az örmény katolikus szertartás szerint. A kép figyelmeztet arra, hogy a kötetben több Erzsébetvárosra vonatkozó írást találunk.

Az idevonatkozó tanulmányokból az Ávédik Lukács (1847-1919) életét ismeretetőt szeretném kiemelni (Polyák Mariann). A jeles férfinak a nevét elsősorban vaskos, Erzsébetvárosról szóló monográfiája tette ismertté. (1896-ban jelent meg, s 2004-ben az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület reprint kiadásában). Megismerjük az életét a küzdelmeit. Ha több támogatást kap, akkor sikerül közzétenni az örmény szertartás szövegeit magyar nyelven. Halála után felvetették azt is: nem tett sokat az örmény fennmaradásért, nem küzdött az örmény katolikus püspökségért. Mindezek ellenére a régi tudós paptípust látjuk benne. Kevesebbet alkotott, mint kortársa Szongott Kristóf, de munkássága nem volt annyira csapongó.

A II. kötet jóval bővebb: 283 oldalra sikeredett s 15 tanulmányt tartalmaz. A címlapot a szamosújvári nagytemplom fotója díszíti: tehát inkább Szamosújvárra vonatkozó írásokat találunk.

Találkozunk az erdélyi örmények történetének újolagos bemutatásával. Persze olykor más és más szempontok szerint. (Az egyes átfedéseket sem lehet mindig elkerülni, hisz a tanulmányok egymástól függetlenül születnek meg.)

A szerzők között köszönhetjük dr. Nagy Márta művészettörténészt, aki alapvető, nélkülözhetetlen műveket alkotott a magyarországi görögkeleti egyház történetének a vonatkozásában. Most más keleti kereszténység területén, az örményben mutatkozik meg egy kódex-ábrázolást elemezve.

A témák változatosak, az egyházlátogatást taglaló írásból, mint érdekesség: 1781-ben 14 örmény katolikus pap szolgált Szamosújváron. Vannak politika (Folytatás a 39. oldalon)

Örmény-magyar gyermekrovat

(23. rész)

Kedves örmény származású gyermekek!

2009-ben is folytatjuk ezeket a szép kis történeteket, amikből ti, de szüleitek és nagyszüleitek is megismerhetik örmény őseink történetét. Ha a minden történet végén található kérdésekre helyesen válaszoltok és elkülditek címünkre, szép ajándékokat nyerhettek. Ha még nem tudtok írni, akkor rajzoljátok le a történetet, szüleitek és nagyszüleitek biztosan segítenek nektek.

Leveleiteket várjuk emailon: ormenyvasarhely@yahoo.com, vagy postán:

dr. Puskás Attila, str. Busuiocului 4/C/48, 540535 Tirgu Mures, Románia

2008-ban a legtöbb helyes választ Marosvásárhelyről kaptuk, a nyertes neve MOLNÁR ZSÓFIA, aki egy szép könyvet nyert.

LÉGY TE IS A „GYÖKEREK” GYERMEKROVAT NYERTESE 2009-BEN!

Terdát betegsége

Történt abban az időben, hogy fiatal lányok egy csoportja elmenekült Rómából és Örményország földjén keresett menedéket. Terdát tudtára adták, hogy közöttük van egy ritka szépségű leány, akit Hripsimének hívtak. A király arra akarta kényszeríteni Hripsimét, hogy legyen a felesége. De a lány korábban Istennek szentelte magát. Kiszakította magát a királyi karjai közül és kimenekült a palotából.

Terdát parancsára kivégezték a fiatal lányokat. Bánatában a király ágyának esett és elvesztette esztét. Lánytestvére, akit Khosrovitukhdnak hívtak, volt egyszer egy álma. Valaki azt mondta neki: „Csak Gergely tudja meggyógyítani a királyt”. Kiemelték tehát Gergelyt a mély veremből, ahol tizennégy évig raboskodott, és ő valóban meggyógyította a királyt.

Csapatával Terdát eltörölte a pogányságot Örményország földjéről. Gergely sok görög, asszír, örmény papot gyűjtött össze, akik összegyűjtötték

a népet és a sereget. Csapatokban érkeztek az Aradzani folyó partjára, ahol Szent Gergely és a papok meghintették őket vízzel, és megkeresztelték őket. Terdát és lánytestvére Khosrovitukhd, Asckhen királynő, a nemesek mind térdre ereszkedtek Gergely előtt a vízben, és ő megkeresztelte a királyi családot. Annak ellenére, hogy Dáron pogány papjai háborút üzentek a királynak, a király legyőzte őket, templomaikat lerombolta, vagy keresztény templommá alakította. Ez Krisztus után 301-ben történt, és ez volt Örményország a világ első keresztény országa lett, amire minden örmény származású büszke. Szent Gergelyt pedig Világosítónak nevezzük, mert elhozta az örményeknek Krisztus világosságát.

Miért haltak vértanúhalált Hripsime és társai?

Meséld el, hogyan lett Örményország a világ első keresztény országa?

1% 1% 1% 1% 1% 1% 1% 1% 1% 1%

Közeledik az adóbevallás ideje... A törvény szerint személyi jövedelemadónk (két-szer) egy százalékát erre jogosult, bejegyzett egyházaknak, közintézményeknek, civil szervezeteknek, egyesületeknek ajánlhatjuk.

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület jogosult arra, hogy személyi jövedelem-adónk 1 %-át az EÖGYKE-nek ajánlhassuk.

Tizenkét éve működő Egyesületünknek így lehetősége nyílik arra, hogy működése anyagi nehézségeit részben megoldja. Meggyőződésünk, hogy az EÖGYKE kezdetől fogva nyitott könyvként működik, hiszen minden lépésünkről rendszeresen beszámolunk az Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek hasábjain.

Akik részt vesznek programjainkon, meggyőződhetek arról, hogy a tagdíjat, adományokat, a pályázatok során elért támogatásokat kizárólag kulturális és hitéleti identitás-örzésünkre, hagyományaink ápolására, a magyarörmény társasági élet, a közösség megteremtésére, jobbítására fordítjuk. Kérjük, hogy jövedelemadója bevallásakor gondoljon Kulturális Egyesületünkre – ezáltal önmagára is. Hiszen tagságunk azért dolgozik, hogy magyarörmény közösségünk céljait megvalósítsa, örmény gyökereink tárgyi és szellemi kultúráját megőrizze, átadja gyermekeinknek, unokáinknak – az utókornak. Tartozunk ezzel tehetséges, tisztességes és jó magyarrá vált őseinknek, tehát önmagunknak is.

Nem kell mást tennie, mint a jövedelemadó bevallásakor az APEH által rendszeresített bevallási nyomtatványon nyilatkozatot tegyen szervezetünkre.

A kedvezményezett adószáma:

18085590-1-41

A kedvezményezett neve:

Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

Együttal kérjük és javasoljuk, hogy a másik egy százalékkal támogassa a

Magyar Katolikus Egyházat, amelynek technikai száma 0011,

amelynek részegyháza a magyarhoni, történelmi örménység Örmény Szerartású Római Katolikus Egyháza.

Köszönjük, hogy gondol ránk.

Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

1% 1% 1% 1% 1% 1% 1% 1% 1% 1%

(Folytatás a 37. oldalról)
történeti témák, olvashatunk az árva házakról. Egy igen érdekes tanulmány az erdélyi örmény egyházi éneklésbe enged betekintést (Zsigmond Benedek), elemezve egy XIX. század végi, Csíkszépvízen keletkezett kéziratot énekeskönyv töredéket. Ez azért fontos, mert a különféle egyházakban a kézira-

tos énekes könyvek is szerepet kaptak, s íme, ebből az örmény katolikusok sem maradtak ki.

A konferenciák, a kötetek biztatóak. Remény tölt el bennünket, hogy folytatódik a magyar-örmények hagyományvilágának a kutatása, bemutatva a kisebbség értékteremtő tevékenységét!

Dr. Sasvári László

Boldog új esztendőt kívánunk! Snorhavor nor dári!

A fővárosban, a Magyarok Háza Csontváry termében meleg, meghitt karácsonyi ünnepi műsorban szerepelt a Szent Család Plébánia gyermek színjátszó köre

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület folytatja a **pénzadományok gyűjtését** az erdélyi magyarörmény közösségek részére. Pénzbeli adományokat az egyesület bankszámlájára befizethető.

Bankszámlaszám: Budapest Bank Rt. Királyhágó fiók: 10100792-72594972-00000007

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület székhelye: 1015 Budapest, Donáti utca 7/a.

Postacíme: 1255 Budapest, Pf. 189. **Telefon:** 201-1011, **fax/tel.:** 201-2401

Elnök: dr. Issekutz Sarolta

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK – füzetek

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület havonta megjelenő kiadványa

A kiadványt támogatja:

a Fővárosi Örmény Önkormányzat,
(Budapest, 1054 Akadémia u. 1. III. emelet 338-339, telefon: 332-1791 – Sárkány Annamária
titkárságvezető, felfogadás szerda 16–18., csütörtök 10–12. óráig)

e-mail: fovarosiormeny@startadsl.hu; fovarosiormenyonkorm@startadsl.hu

a Budavári Örmény Kisebbségi Önkormányzat
és a XV. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat

Nyilvántartási szám: 2.2.4/78/2002.

Főszerkesztő: **Béres L. Attila**

Felelős kiadó: **dr. Issekutz Sarolta**

Munkatársak: Dr. Sasvári László, Dr. Issekutz Sarolta, Bálintné Kovács Júlia (Kolozsvár),
dr. Puskás Attila (Marosvásárhely)

Szerkesztőség: 1255 Budapest, Pf. 189. Tel.: (1) 201-1011, Fax: (1) 201-2401

Nyomdai munkák: Mackensen Kft.